

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Motivace spáchání trestného činu

The motivation of committing a crime

Diplomová práce

Autor: Bc. Jan Králíček
Vedoucí práce: PhDr. Jiří Popelka
Studijní program: B7701/Psychologie
Studijní obor: 7701T005 / Psychologie

Olomouc

2017

Prohlášení

S čistým svědomím prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Motivace spáchání trestného činu“ vypracoval samostatně, pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedl jsem všechny použité literární zdroje.

V..... dne:

Podpis:.....

Poděkování patří ředitelce věznice Kalivodové, za poskytnutí souhlasu pro realizaci výzkumného záměru, vězeňské psycholožce Kašparové za užitečné informace, citlivý přístup a pomoc s organizací a následnou realizací, chci poděkovat všem zúčastněným chlapům z věznice Kuřim a popřát jim sílu a inspiraci pro změnu, děkuji Michalovi Burešovi za pomoc při zpracování statistických dat, své tolerantní přítelkyni Verunce a své rodině za nevědomě poskytnutý materiál a inspiraci. DÍKY MOC.

Obsah

Úvod.....	7
1. O motivaci.....	9
1.1. Motivační zdroj.....	10
1.2. Sociální motivace.....	12
1.3. Seberegulace.....	13
1.3.1. Kontrolní model seberegulace.....	14
1.3.2. Sociálně – kognitivní model.....	15
1.3.3. Teorie celoživotního vývoje.....	16
2. Morálka.....	18
2.1. Morálka podle Lawrence Kohlberga.....	20
2.2. Charakter a svědomí.....	21
2.3. Příčiny amorálního jednání.....	23
2.3.1. Diagnóza antisociální poruchy osobnosti.....	23
3. Etické principy.....	25
3.1. Obecná vs. osobní etika.....	26
3.2. Etika v psychologickém prostředí.....	27
4. Teorie kriminálního jednání.....	28
4.1. Sociostrukturální teorie.....	28
4.1.1. Teorie sociální dezorganizace.....	28
4.2. Socioprocesuální teorie.....	30
4.2.1. Kognitivní teorie sociálního učení.....	30
4.2.2. Teorie kontroly.....	31
4.2.3. Labeling.....	31
4.2.4. Teorie životní cesty.....	32
4.3. Viktimologicky orientované teorie.....	33
4.3.1. Model zranitelnosti vyplývající ze životního stylu.....	33
5. ADHD/ADD.....	34
EMPIRICKÁ ČÁST.....	38
6. Vymezení problému a cíle.....	39
7. Výzkumný soubor.....	40
8. Výzkumné prostředí.....	41
9. Průběh výzkumu.....	42

10.	Aplikovaná metodika výzkumu	44
11.	Výsledky	47
11.1.	Subjektivní hodnocení správnosti spáchané trestné činnosti	47
11.2.	Subjektivní hodnocení prospěšnosti spáchané trestné činnosti	48
11.3.	Subjektivní hodnocení nutnost vs. zbytečnost spáchané trestné činnosti.	49
11.4.	Subjektivní hodnocení uvědomovaného poškození jedince a společnosti spáchanou trestnou činností.....	50
11.5.	Přítomnost pocitu viny.....	51
11.6.	VNITŘNÍ USPOKOJENÍ ze spáchané trestné činnosti	52
11.7.	Vnímaná SPRAVEDLNOST uloženého trestu odnětí svobody.....	53
11.8.	Subjektivní hodnocení prospěšnosti a potencionální nápravy trestu	55
11.9.	Respektuje trest odnětí svobody důstojnost.....	57
11.10.	Strukturovaný individuální a hloubkový rozhovor s odsouzenými.....	59
12.	Diskuze	64
13.	Závěry	66
14.	Souhrn	68
	Citovaná literatura	70

Úvod

Otázka motivace trestných činů bezesporu patří k zásadním v každé společnosti. Společenský život je již od své historie vystaven tlaku kriminální subkultury, která patologicky narušuje základní lidská práva, hodnoty a společensky akceptované nomy chování. Téměř každá společnost usiluje o redukci sociálně patologických jevů v daném kulturním kontextu. Podle mé zkušenosti je represe příslušníků kriminální subkultury, společnostmi považována za efektivní nástroj zvyšující subjektivní pocit bezpečí „normálních“ příslušníků společnosti. Kriminální subkultura je komplexní fenomén, který je třeba analyzovat z pohledu různě zaměřených oborů.

Dle mého názoru, nestačí pouze mechanismus potlačení uskutečněných deliktů a projevů rizikového chování, ale důležitá je primární, sekundární i terciární prevence. Klíčové je také hluboké porozumění základním mechanismům ovlivňujících dílčí rizikové aspekty. Směrodatné je charakterizovat kategorii primárních „spouštěčů“ kriminálního chování. Naleznutím množiny generalizovaných „spouštěčů“ rizikového chování, by bylo možné definovat službu, kterou si představuji jako krizovou intervenci rizikového chování. Spočívala by v informování a poskytování poradenství, týkající se společensko – patologických jevů, diagnostice poruch pozornosti, které významně souvisí s funkční orientací ve společnosti.

Inspiraci a primární souvislosti spatřuji v oboru forenzní psychologie, která zkoumá, třídí a uchovává data z dílčích oblastí společenského života. Zdroje nachází v psychologii, právu, sociologii, demografii. Pojem „forenzní“ je odvozen z latinského slova „forum“, neboli náměstí v roli typického místa pro společenský život. Světově rozšířený přístup rozlišuje dva základní způsoby aplikace psychologických poznatků v kriminálním kontextu: kriminální a soudní psychologie. Kriminální psychologie se zabývá studiem fenoménů kriminality, např.: osobnost zločince, zločinné typy, dynamika zločinného jednání a resocializační problematika. Ve druhém případě, soudní psychologie cílí na psychologické fenomény, které jsou uplatňovány v procesech dokazování a soudního projednávání kriminálních kauz (Čírtková, 2013).

Diplomová práce bude shrnutím mých předpokladů, které chci rozvíjet pomocí kvalitativního výzkumu ve vězeňském prostředí. Teoretickou část zaměřím na motivaci, morálku, etiku, kriminální teorie a diagnózu ADHD/ADD.

1. O motivaci

Pojem motivace představuje psychický proces, disponující jedinečnou dynamikou. Dynamiku motivace autoři (Cakirpaloglu & Šmahaj, 2015), definují jako relativně stabilní osobnostní charakteristiku, která podnětům udává různou míru „důležitosti“ a rozhoduje tak o cíli, kterému jedinec věnuje pozornost a úsilí. Latinský výraz „movere“, neboli „hýbati“ a „pohybovati“ se, přesně vystihuje primární mechanismus motivace lidského chování.

Praktické využití znalostí o mechanismech motivace v současné době oceňují především obchodníci. Nachází zde důležité informace pro efektivní zacílení marketingové kampaně a stručný přehled o základních charakteristikách zákazníka. Nakonečný (Nakonečný, 2014) popisuje dva protichůdně smýšlející pohledy na motivaci lidského chování. První zkoumá způsoby chování, neboli proč se někdo v určité situaci chová ohleduplně a jiný se v podobné situaci chová hostilně až agresivně. Druhý aspekt hledá porozumění v cíli lidského chování. Je pravda, že stejného cíle může jedinec v různých situacích dosahovat různými způsoby chování. Cíl či motiv označuje psychologický smysl jedince, který nemusí být žádoucí z hlediska obecně platných společenských norem a hodnot. Motivace je problematická v okamžiku, kdy vyvolává chování, manifestované jako porušování společensky uznávaných a platných dogmat. Akce vyvolá reakci a konkrétně v našem případě je vždy represivního charakteru, cenného především kvůli rychlé a účinné ochraně společenské morálky a identity.

Motivace je intrapsychicky probíhající proces, vycházející z konkrétní potřeby. Tato potřeba podmiňuje chování, které cílí na žádoucí vnitřní stav rovnováhy. Proces je pocíťován endogenně (únava, psychická porucha) či exogenně (finanční ohodnocení). Lidé usilují především o uspokojení nedostatkových potřeb, které v těle působí nerovnováhu. Lidské tělo usiluje o stav tzv. homeostáze neboli stav biologické a zároveň psychické rovnováhy, umožňující kvalitní fungování ve společnosti. Stav napětí závisí na vzájemné interakci mezi vnitřními pohnutkami a vnějšími pobídkami. Výsledkem je manifestované a objektivně měřitelné lidské chování. Objektivně měřitelná data o člověku nalezneme v jedinečné mimice, pohybech těla, jednání a řeči. Jelikož je lidské chování objektivně pozorovatelné vnějším nezávislým pozorovatelem, poskytuje spolehlivé a reálné informace. Důležitost vypovídajících dat potvrzuje fakt, že se motivace významně podílí na psychické regulaci činnosti a na základě jejího zkoumání dosáhneme

na základní data o psychické regulaci činnosti, která je pro moji práci významná (Nakonečný, 2004).

Zatímco v primárním pojetí motivace, jako hypotetického konstruktů, se většina autorů shoduje, v pojetí motivu názory autorů nabývají různých podob. Homola (Homola, 1969), popisuje motiv jako proces, způsobený vnitřním nebo vnějším činitelem. Proces vzbuzuje, řídí a integruje lidské chování, takže jej lze popsat, jako vnitřní snažení podmíněné potřebou dosáhnout určitého cíle.

Motiv může nabývat různých podob. Vyskytuje se v podobě objektu, zkušenosti, aktivity či situace. Motivační mechanismy začínají pracovat v momentě, kdy člověk označí svůj cíl jako potřebný k redukování tenze a odstranění nerovnovážného stavu. Lidé uplatňují prostředky a naplňují své cíle v závislosti na kulturním kontextu a dosavadních zkušenostech. Významné je také sociální prostředí, kde volbu cílů silně ovlivňuje očekávání společně s požadavky společnosti. Různé společnosti zdůrazňují různé motivy. Společensky korektní motivy jsou přijímány za normy a společensky patologické motivy jsou potlačovány příslušným státním orgánem. Děje se tak z důvodu reaktivity osobnosti, která přijímá a později se identifikuje s požadavky vyšších autorit i celé společnosti. Požadavky, které přijímáme z okolí, svou povahou kopírují přírodní a sociální prostředí, které stejně jako na nás také působí na blízké okolí. Reaktivita vyjadřuje aktivní povahu lidské osobnosti podněcující aktivní jednání s okolím, cílené na dosažení maximálního rozvoje a zralosti osobnosti. Každý jedinec vlastní určité množství motivů a pro lepší přehlednost a pohotovost k využití vytváří homogenní skupiny spojené podobným významem. Pro jednoho konkrétního člověka je charakteristický relativně stálý soubor klíčových motivů a cílů, který umožňuje předvídat lidské chování a životní styl (Homola, 1969).

1.1. Motivační zdroj

Anglický výraz „drive“ znamená tlak či puzení s hnací silou. O drivu se poprvé zmínil americký psycholog Woodworth, je tedy považován za zakladatele pojmu, který má v americké psychologii specifický význam. Drive je popisován jako zprostředkující proměnná, která lidský organismus uvádí do určitého stupně vzrušení či napětí, ze kterého se snaží uniknout. Jedná se o motivační proměnnou, usnadňující a energizující odpovědi manifestované v chování. Svou přítomností může měnit množství i sílu odpovědi. Prostřednictvím drivu se člověk učí odpovídat jedinečným způsobem, protože v případě,

že dojde k redukci hladiny drivu následkem určité odpovědi, paměť tuto pozitivní odpověď uloží, aby se na ni v podobných situacích mohla spolehnout. V obecném slova smyslu lze drive chápat jako projev centrálně - neurální excitace, která vykazuje známky stálého klesání či stoupání úrovně vzrušení a připravenosti pro vzrušení organismu. Biologické pojetí zdůrazňuje, že drive nemá množné číslo „drives“, což znamená existenci pouze jednoho tlaku, který je podmíněn různými zdroji (Homola, 1969).

Antagonisté biologického pojetí považují aktivátor za výsledek působení síly návyků a incentiv (pobídek) čili vnějších a vnitřních činitelů. Představitelé druhého pojetí, například behaviorista C. L. Hull, drive definují na principu biologického přežití a třech zásadních funkcí:

1. Drive je podmínkou primárního posilování, které podmiňuje sekundární posilování.
2. Drive je podmínka uplatnění naučených návyků a působení pobídek, které směřují chování k určitému cíli.
3. Specifické „drives“ jsou vybaveny rozdílnými stimuly, což znamená, že je lidský organismus schopný díky učení a paměti použít na konkrétní stimul určitý mechanismus.

V této souvislosti je zajímavé zamyšlení nad tím, jak je možné, že ukončení jedné aktivity vyvolá aktivitu další? A jak je možné, že lze přerušenu aktivitu obnovit? Brichcín (Brichcín, 1999) udává jedno z možných vysvětlení, které prezentuje v dynamické teorii jednání.

Například autoři Atkinson a Birch (in Brichcín, 1999), sílu motivační tendence označují jako proměnnou a variabilní složku ovlivňující dynamiku motivace i následné chování. Jedinec disponuje nevědomými motivačními tendencemi, které nejsou převedeny v jednání, ale zvyšují svůj vliv podle intenzity situačního napětí. Motivační tendence, které jsme již uskutečnily, naopak slábnou a ztrácejí potenciál. V přípravném stádiu jednání také probíhají procesy, které řídí chování směřující k určitému cíli, kdy jsou motivace a přání formulována a vyhodnocována na základě šance splnění. Šance splnění musí dosahovat úrovně pozitivního zhodnocení, teprve poté je aktivován záměr jednat. Jednání, podložené reálným záměrem, je schopné řídit posloupnost a strukturu akcí, až do dosažení cíle. Autoři zdůrazňují, že všechny akce nejsou výsledkem záměru, mnohé z nich jsou zautomatizované, impulzivní či afektové. Tyto alternativy mohou překonat naši „volní bariéru“ a mohou být provedeny primárně, záleží na síle působení. Stádia volního procesu,

motivace, záměru a akce jsou řízeny odlišnými silami a jsou podrobena odlišným pravidlům.

1.2. Sociální motivace

Chování jedince, odehrávající se v interpersonálních vztazích, výrazně ovlivňuje sociální motivace. Pochopení základních motivačních procesů, probíhajících v sociálním kontextu, nesmí chybět v teoretickém ukotvení této práce.

Směr a intenzita motivovaného chování závisí na vnitřně prožívaném motivu čili pohnutce. Motiv vyjadřuje vnitřní dispozici jedince, která vytváří specifickou strukturu. Složitě propojený systém obsahuje vrozené (primární potřeby) i získané (sekundární potřeby) motivační dispozice, na jejichž základě lidé utváří jedinečný hodnotový systém. Pojem hodnota definuje (Prudký, 2004, str. 8), jako „přijaté sdělení o důležitosti něčeho či někoho“.

Dalším identifikačním vodítkem motivace je postoj, který vzniká na pozadí vztahu motivace a hodnotové orientace. Lidé se ve společenských situacích chovají relativně stálým způsobem a jednou z příčin jsou postoje. Povahu postoje autoři Výrost a Slaměník (Výrost & Slaměník, 2008, str. 153) definují jako „osvojenou psychickou dispozici, která trvale charakterizuje výběrovost člověka při přijímání vlivů zvnějšku a při činnosti vůči okolnímu prostředí“. Tato jedinečná vlastnost obsahuje poznávací a emocionální složku, které jsou výsledkem hodnocení vnějšího podnětu. Při plánování budoucích cílů se pohybujeme v širší společenské a časové perspektivě. Časová dimenze je sama o sobě motivačním faktorem, vnímání času probíhá v ohraničeném prostoru a poskytuje tak rámec pro budoucí cíle. V případě dlouhodobé časové perspektivy, dá člověk přednost interpersonálnímu kontaktu s cizí osobou, protože je zdrojem nových zkušeností a výhod, na jejichž realizaci má dostatek času. V horizontu krátkodobé časové perspektivy se člověk rozhoduje na základě emocionální povahy sociálního cíle, takže volí nejbližší okruh sociální opory.

Teorie A. Bandury, založená na principu recipročního determinismu, vysvětluje problematiku individuálního sebevědomí. Teorie se nazývá: „Vnímaná vlastní účinnost“ v anglickém překladu: „Self - efficacy“. Bandura (Bandura, 1997), definuje vnímané sebeuplatnění jako víru konkrétního jedince v jeho vlastní schopnosti organizovat a konat

činnosti, které jsou nutné k dosažení stanovených cílů. Vysokou efektivitu zaručuje vzájemné působení dovedností a víry (beliefs) v pozitivní vyústění.

Vysoká úroveň sebevědomí vytváří pozitivní prožitky v sociálních situacích na různých úrovních komunikace. Mezi pozitivní aspekty patří např. lepší zvládání životních těžkostí, optimismus a chápání složitých situací jako výzvy. V případě, že člověk vnímá sám sebe jako schopného tvůrce a činitele děje, může změnit své zdravotně a sociálně závadné chování ve zdravotně a sociálně žádoucí protiklad (Gillnerová, Kebza, & Rymeš, 2011).

Autoři (Gillnerová, Kebza, & Rymeš, 2011, str. 155), shrnuli zdroje vnímání vlastní účinnosti následujícím způsobem:

1. **Zážitek úspěchů a zvládnutí překonávání těžkostí** - Podmínkou je fyzická účast jedince při modelování situací vlastního zvládnutí situace za přispění desenzibilizace či sebeinstruováním.
2. **Sociální modelování** – Zahrnuje situace, ve kterých máme možnost vidět podobné lidi při úspěšném chování, jedná se o zprostředkovanou zkušenost.
3. **Sociální přesvědčení o účinnosti** – Docílíme jej technikami sugesce, povzbuzování, instrukcemi či přerušením sebeobviňování.
4. **Redukce stresu a deprese** – Interpretace vnímaných signálů vlastního těla, relaxace a jiné techniky, užitečná je především KBT terapie.

Podle mého názoru, je nízké sebevědomí nezanedbatelným zdrojem rizikového chování. Člověk se chová převážně hostilně a bez projevů empatie vůči okolí, čímž kompenzuje nízkou úroveň víry ve vlastní schopnosti. Vnímání nízké vlastní účinnosti je považováno za osobnostní rys, podmiňující vznik psychické zranitelnosti a zvýšené pravděpodobnosti výskytu deprese. Depresivní člověk snadno podléhá sebeobviňujícím myšlenkám o vlastní defektnosti, ztrácí víru ve své schopnosti, stává se obětí bludného kruhu negativity, čímž snadno přichází o sociální oporu, která je v těchto situacích nezbytná (Gillnerová, Kebza, & Rymeš, 2011).

1.3. Seberegulace

Předpokladem funkční společnosti je zralý systém seberegulace, který zásadně ovlivňuje motivační procesy a chování jedince v rámci celku. V případě, že se člověk neumí ovládat a chová se nepatřičným způsobem, významně zvyšuje pravděpodobnost

vzniku chování, které se dostane do střetu s morálními a právními hodnotami dané společnosti. V těchto případech si společnost v rámci ochrany zájmů většiny nárokuje právo na dočasné omezení svobod. Každé omezení je frustrující a vyvolává negativní pocity, proto je lepší se mu vyhnout a zdokonalit své seberegulační mechanismy. Seberegulace, dle mého názoru, vyjadřuje konsenzus vyšších autorit ve vymezení normality seberegulačních prostředků a mechanismů na určitém území a v určitý čas, který je závazný pro všechny členy dané společnosti.

Seberegulací se zabýval kolektiv autorů (Gestsdottir, Bowers, Von Eye, Napolitano, & Lerner, 2010), který ji definuje jako proces lidského rozhodování, plánování a dosahování stanovených cílů za přítomnosti dobré sebekontroly vlastních projevů chování. Také jako proces zaměření se na vnitřní, záměrnou seberegulaci. Záměrná seberegulace je funkční, vědomé vyvážení vnitřních/vnějších požadavků s individuálními zdroji jedince. Vytváří tak ideální prostředí k rozvoji osobnosti. Je nutné ji odlišit od seberegulace organismické, která probíhá nevědomě a podílí se na řízení fyziologických procesů v organismu.

1.3.1. Kontrolní model seberegulace

Autoři tohoto modelu (Carver & Scheier, 1981) předpokládají, že zralý jedinec dosahuje rozvoje osobnosti, díky kontrole vlastního chování. Dle autorů, je pro lepší pochopení modelu vhodná analogie fungování termostatu. Jedinec zaměřuje pozornost na detaily své činnosti, která vedla k dosažení vytyčených cílů. Lidé si během života utvářejí jedinečné postupy, jak se zachovat v různých situacích. Jedinec průběžně hodnotí úroveň naplnění standardů a v případě odchylky usiluje o pozitivní změnu chování (Carver & Scheier, 1981).

Blatný (Blatný, 2010, str. 130) uvádí rozdíly ve věnování pozornosti soukromé či veřejné stránce já:

- **Soukromé sebeuvědomění** – Lidská pozornost je selektivně zaměřena na vlastní pocity, přání a standardy. Při vysoké úrovni je u jedince pravděpodobné panování shody mezi výpovědí o vlastním chování a aktuálně prováděným chováním.
- **Veřejné sebeuvědomění** – Lidská pozornost je primárně zaměřena na názory druhých o vlastním chování a prožitek dodržování vnějších standardů. Při vysoké úrovni dochází

k submisivním změnám osobních stanovisek, pod tíhou obecně platných pravidel, navíc je přítomna zvýšená citlivost na kritiku z okolí.

Myslím si, že riziko představuje vzájemné působení nízké úrovně soukromého sebeuvědomění a příliš nízké nebo příliš vysoké úrovně veřejného sebeuvědomění. V rámci nízké úrovně soukromého aspektu se, podle mě, jedná o neschopnost snížit pocity tenzního napětí v těle, což vede k nepředvídatelnosti a tendencím jednat zkratkovitě. Příliš nízké veřejné sebeuvědomění upozorňuje na přítomnost neadekvátních reakcí na význam a účel trestu a nadměrně vysoké hodnoty nesou riziko snadného ovlivnění špatným standardem.

1.3.2. Sociálně – kognitivní model

Bandurovo sociálně – kognitivní pojetí pojednává o základních lidských dovednostech. V originálu je autor označuje „capabilities“. Jejich pozitivní působení spočívá v transformaci vnějších požadavků a sankcí na vnitřní proces regulace vlastního chování. Regulace probíhá na pozadí vnitřních standardů, které modifikují a určují její výslednou účinnost a podobu. Teorie považuje za základní schopnosti symbolizaci, zástupné učení, anticipaci budoucnosti, seberegulaci a sebereflexi (Bandura, 1986).

Význam seberegulace připisuje jejím dílčím vlastnostem, umožňujícím procesy sebezpozorování, sebehodnocení a reakcí okolí na vlastní chování. Abychom disponovali účinnou seberegulací, je nutná spolupráce všech procesů jako jednoho celku. Přínosem procesu sebemonitorování je získání informací o vlastních myšlenkách, které odpovídají různým situacím, takže ovlivňují naše očekávání a pohotovost reagovat. Bandura rozlišuje šest kategorií věcí, kterým člověk věnuje pozornost. Jedná se o kvalitu, produktivitu, originalitu, sociabilitu, morálku a deviantnost. Proces hodnocení je zaměřený zejména na jevy, které jsou v souladu s hodnotami a standardy, zaručující funkčně významné aktivity. Poslední aspekt seberegulačního činitele (reakce okolí) vznikl v reakci na neexistenci absolutních měřítek pro posuzování účinnosti schopností. Proto lidé hodnotí své výkony ve srovnání s druhými, samozřejmě za podobných okolností. Bandura předpokládá hlavní motivační efekt právě v reakcích okolí na své vlastní chování (Bandura, 1986).

1.3.3. Teorie celoživotního vývoje

Teorie celoživotního vývoje od kolektivu autorů (Baltes, Lindenberger, & Staudinger, 2006) je cenným zdrojem informací o neustále probíhajícím vývoji jedince, kde autor propojuje psychologické a sociologické aspekty problematiky.

Za psychologický aspekt Baltes považuje charakteristický individuální vývoj jedince, který je ovlivňován sociologickými vlivy v podobě životního prostředí. (Damon & Lerner, 2006)

Tlak sociálních jevů na psychologické aspekty nepřetržitého vývoje individua, rozdělil do tří celků, homogenní kvality.

1. *Lidským věkem podmíněné normativní vlivy* – procesy zrání a socializace, probíhající v obdobném časovém rámci u všech příslušníků stejné kultury. Například přechodná fáze života (Puberta), kdy dochází k prudkému tělesnému růstu a stanovení nových hormonálních poměrů
2. *Historicky podmíněné normativní vlivy* – procesy zrání a socializace, které ovlivňují vývoj určité generace (války, epidemie a migrace)
3. *Nenormativní vlivy životních událostí* – události striktně individuálního charakteru, takže jsou významné pouze pro konkrétního jedince (svatba, rozvod, kariéra)
(Baltes, Reese, & Lipsitt, 1980)

Millová (Millová, 2009) označuje existenci normativních a nenormativních událostí společně s procesy selekce a kompenzace jako společný znak teorií celoživotního vývoje. Klíčovou roli hraje tzv. tranzice (významná změna), která je v psychologicko – sociálně orientované teorii známá jako kritická tranzice působící ve vztahu jedinec - prostředí. Autorka zdůrazňuje, že ústřední úlohu procesu regulace v rámci teorie celoživotního vývoje zaujímá model selekce, optimalizace a kompenzace (SOC).

Model SOC vyjadřuje tři regulační mechanismy. **Selekce** je projev způsobu volby cílů jedincem a dělí se na zvolenou selekci a selekci podmíněnou ztrátou. Druhý případ selekce souvisí s reorganizací existujícího žebříčku cílů, na základě vlastní neschopnosti dosahovat na původně stanovené cíle. **Optimalizace** zahrnuje vědomosti, dovednosti, zkušenosti a sociální prostředí. Je to stav, kdy jedinec bere v úvahu tyto čtyři faktory a volí si nejlepší reálně možnou cestu k vytyčeným cílům. Poslední mechanismus **Kompenzace**

využívá jedinec v momentě, kdy musí pozměnit cíl nebo zvolit jinou alternativu, z důvodu snížených schopností, např.: kompenzace zrakového deficitu brýlemi.

Millová (Millová, 2009) tvrdí, že se současný výzkum v oblasti celoživotního vývoje nespécializuje pouze na jedinou oblast (např. kognitivní nebo morální vývoj), ale začíná se do něj promítat psychologické hledisko (např. lifespanová teorie vývoje), sociologické hledisko (např. teorie životní dráhy) nebo hledisko teorie systémů.

2. Morálka

Je aktuálně vnímaná morálka opravdu morální? Silně o tom pochybuji. Morální zrání ve světě, kde se morální principy většinové části populace tvarují na podkladě právně kodifikovaného morálního rámce, který vytvářejí lidé, pohybující se v blízkosti absolutní moci. Opravdu je člověk, jehož základním instinktem je přežít, schopný tvorby správných morálních zásad pro své potencionální soupeře? Mají „mocní lidé“ schopnost vcítit se do prostředí, ve kterém nežijí? Umí se vzdát svých primárních a sekundárních potřeb ve prospěch společnosti? Vycházejí jejich sliby z pozitivní motivace nebo je motivací mocenská výhoda? Cítí se člověk vůči systému v roli oběti? V hlavě mi rezonuje velké množství podobných otázek. Žije současná společnost v permanentní krizi z prožívané vlastní nekompetentnosti změnit současnou atmosféru ve společnosti?

Výraz „morálka“ je přijat z latinského pojmu „mos“, které vyjadřuje lidskou vůli a tradiční mravy a obyčeje. Lidé tedy začali uvažovat o morálce jako o významu vůle. Vlivem vývojového procesu se chápání slova „mos“ a tedy i „morálky“, přesunulo ke smyslu individuálního způsobu života, smýšlení, charakteru a manifestovaného chování člověka. Morálku můžeme popsat jako rozhodnutí člověka chovat se správně, které vychází z obecně platných a přijímaných hodnot společnosti (Azenbacher, 1994).

Willson (in Hass, 1999) předpokládá, že se člověk rodí vybaven geneticky daným smyslem pro morálku. Usuzuje tak na základě výsledků experimentu Yalleovy univerzity, kde dětem (6 – 10 měsíců) představili divadlo o „hodném trojúhelníku a zlém čtverci“. Po zhlédnutí představení, téměř ve všech případech, děti pro hru volily trojúhelník. Willson tvrdí, že je vrozený smysl pro morálku potřebný pro rozeznání „dobrých“ a „zlých“ lidí. Dítě ví, komu má věnovat své sympatie a upevňuje si tak kontakt s potencionálními ochránci.

Autoři Piaget s Inhelderovou (Piaget & Inhelderová, 2014, stránky 92-94) v knize o psychologii dítěte uvádějí ideologicko – typologický přístup k morálním vývojovým stádiím. Piagetův přístup, inspirovaný Kantovými myšlenkami, operuje se dvěma ideálními typy – heteronomní a autonomní – morálky. Morálku chápe jako respektování pravidel, které si člověk sám stanovil na základě zkušenosti. Prvním vývojovým stádiem prochází dítě od narození do osmého roku života, kdy vzniká heteronomní morálka. Jedná se o vývojový proces, strukturující mravní soudy na základě zákonných hodnot a bez

přítomnosti zvážení záměru jedince. Autonomie vzniká při hraní her, kdy dítě přijímá pravidla od starší autority. V procesu autonomie začíná člověk uvažovat i o záměru jednání a chápe morálku mnohem komplexněji, jako projev vzájemné úcty a rovnosti se sociálním prostředím.

Piaget dále uvažoval nad obnovující a napravující se spravedlností. Aby, člověk dosáhal spravedlivého uvažování, musí ve vývoji transformovat heteronomní morálku do autonomní povahy. Přítomnost autonomie zaručuje jednání, založené na principech reciproční úcty a rovnosti. Transformace je podmíněna úspěšným vývojovým procesem lidského respektu vůči sociálnímu okolí. První respekt (heteronomní) míří zcela jednostranně k rodičům a autoritám, které udávají pravidla, což podporuje spolupůsobení emocí lásky, strachu a obdivu. Druhý respekt (autonomní) představuje respektování pravidel na základě recipročního uznání mezi vrstevníky a pozitivně ovlivňuje vzájemný vztah (Piaget & Inhelderová, 2014).

Známa jména jako Asch, Milgram a Zimbardo zkoumají „*dynamickou konzistenci*“ morálky, která vyjadřuje představu jedinečného morálního standardu, podle kterého jedinec jedná nebo se cítí provinile. Dynamická konzistence předpokládá existenci vnitřního smyslu pro morálku, který následně ovlivňuje etické chování. Hlavní faktory, působící na etické chování, utváří sociální prostředí, proto mají krátkodobý, reverzibilní a proměnlivý charakter. Oproti tomu morálka je výsledkem dlouhodobého a nezvratného kognitivního vývoje a nepodléhá vlivu krátkodobého tlaku prostředí.

Správnému a funkčnímu procesu morálního vývoje jednoznačně předchází dostatečně rozvinutá inteligenční schopnost. Dá se říct, že rozvoj morálních hodnot přímo závisí na rozvoji inteligenčního potenciálu. Dostatečně rozvinutá inteligence, podle kognitivních teorií, označuje funkční a dobře strukturované poznávací procesy, které se významně podílejí na rozvoji i vhodné aplikaci morálních standardů v sociálním kontextu.

Pojmu „morální inteligence“ věnoval Hass (Hass, 1999, str. 11) knihu, stejného názvu. Morální inteligenci definuje jako schopnost „morálního jednání, které často uspokojí vlastní potřebu sebeúcty a zároveň tak dáváme najevo, že nám záleží na ostatních.“ V případě, že člověk disponuje morální inteligencí, je schopný morálního jednání i uvažování. Přestože se jednotlivé kultury liší v pojetí toho, co je morální, Hass uvádí několik společných charakteristik, která jsou všeobecně akceptovaná napříč různě

smýšlejícími kulturami. Jedná se o spravedlnost, smysl pro povinnost, smysl pro odpovědnost vůči společnosti, důstojnost a sebeovládání. Za významný předpoklad rozvoje morální inteligence, považuje porozumění a emocionální empatii, které vycházejí z přítomnosti emoční (sociální) inteligence.

Souhlasím s myšlenkou autora Hasse, který zmiňuje další neméněcenný předpoklad morálního jednání – spravedlnost. Spravedlnost a především její transcendentní aspekt považuje za základ každého společenského a sociálního pořádku. Jednání, ke kterému nás nic nenutí (strach z trestu) a ani neláká potencionální odměna (uznání), je ideálním příkladem spravedlivého jednání (Hass, 1999).

2.1. Morálka podle Lawrence Kohlberga

Americký psycholog Kohlberg (in Heidbrink, 1997) je považován za hlavního představitele psychologie morálky, protože zpracoval „nadčasovou“ koncepci morálního usuzování jedince. Cenným zdrojem výzkumných dat, byl Kohlbergův experiment se 72 chlapci, kteří museli reagovat v rámci deseti hypotetických morálních rozhodnutí. Chlapci reagují na Kohlbergova morální dilemata, na jejichž základě autor rozlišuje šest stupňů morálního usuzování shrnutých ve třech rovinách:

1. **Prekonvenční úroveň** – Morální usuzování založené na vnějších důsledcích jednání a vlastních potřebách, což naplňuje povahu egocentrismu. Měřítka morálnosti vyjadřuje potencionální hmotné zisky, které uspokojují individuální potřeby jedince. Spadají sem první dva stupně morálního usuzování – orientace na trest a poslušnost (odměna vs. trest) a účelové jednání (uspokojuje vlastní potřeby).
2. **Konvenční úroveň** – Vyskytuje se v rozpětí mezi sedmým a jedenáctým rokem věku a je typická tím, že dítě pojmenovává a strukturuje jednotlivé konvenční normy. Vývojový proces zdůrazňuje přizpůsobení se společenským pravidlům. Další dva stupně Kohlberg pojmenovává – orientace na souhlas ostatních (snaha být dobrým dítětem) a orientace na právo a pořádek (snaha vyhovět autoritě).
3. **Postkonvenční úroveň** – Ideální vyústění procesu vývoje morálního usuzování, které se zakládá na platnosti principů, pravidel a hodnot, které je nezávislé na hodnocení vyšších autorit, jež je zastupují. Charakteristická je abstrakce etických principů,

zohledňujících lidskou rovnost a důstojnost. Poslední dva stupně – orientace na společenskou smlouvu (zákonné chování) a orientace na univerzální etické principy. (Heidbrink, 1997).

Kohlbergova teorie definuje morální usuzování jako vývojový proces tvorby morálních úsudků na základě specifických principů dané úrovně. Ujišťuje nás, že každý člověk nutně absolvuje dílčí úrovně, které seřadil od „nejhorší“ (primární) po „nejlepší“ (zralá) kvalitu funkce z hlediska sociálně – akceptovaného chování. Podle mého názoru je, teorie morálního usuzování, aplikovatelná v různých časových obdobích, a proto oceňuji její nadčasovost a univerzalitu.

2.2.Charakter a svědomí

Cakirpaloglu (Cakirpaloglu, 2012, str. 79) uvádí, že má pojem „charakter“ řecké kořeny ve slově „charaktíras“, neboli rytina či vryp. Osobnostní charakter obsahuje získané vlastnosti určující povahu psycho – sociálního bytí individua ve společnosti. Významná je především jeho regulační činnost vztahů vůči vlastní osobě, druhým lidem, autoritám i přírodě. Jeho jedinečnou strukturu kompletuje proces sociálního učení v oblasti morálních a etických hodnot. Autor tvrdí, že se „charakter“ často nahrazuje pojmy „morálka“ nebo „prosociální chování“, což považuje za nešťastné řešení, takže podporuje tradiční přístup k vymezení těchto pojmů.

Čáp s Marešem (Čáp & Mareš, 2001, str. 338), definují svědomí jako „*vnitřní systém morální sebekontroly a autoregulace jedince*“. Pojem svědomí stojí ve středu zájmu všech tradičních náboženských systémů. Je chápáno ve smyslu vnitřního hlasu, který jedinec získal vlivem nadpřirozeného principu. Nadpřirozený princip lidské svědomí vybavil schopností rozeznat situace, kdy se jedinec blíží k překročení morálních hodnot. V situacích hrozícího konfliktu jednání a morální normy dochází k zesílení projevu svědomí, které povede k přehodnocení situace. Čáp zmiňuje myšlenky filozofů a nabízí vysvětlení procesu a funkce svědomí na principu přenesení norem společnosti do individuálního nitra. V situacích, hrozících překročením společenských hodnot, svědomí zesiluje pocity viny, nízké morální sebehodnocení, což může vést až k sebezavržení.

Autoři Peck a Havighurst (1962, in Čáp & Mareš, 2001) přispěli informacemi z longitudinální studie procesu socializace v kultuře západní civilizace. Měli k dispozici

vzorek 120 - ti mladistvých ve věku osm až sedmnáct let. Na základě zhodnocení a zobecnění výsledků autoři rozlišili pět různých vývojových forem morálního charakteru.

1. Amorální charakter – Jedinci jednají, jako by žádný vnitřní regulační hlas svědomí nevlastnili. V případě ustrnutí na této úrovni během dospělosti je autoři nazývají morální psychopati.
2. Účelově zaměřený charakter – Jedinci jednají pod vlivem morálních hodnot jen když je to pro ně důležité a situace slibuje odměnu.
3. Konformní charakter – Řídící funkci chování, zde vykonává přítomnost pozitivního/negativního hodnocení chování od okolí. („Co by mi na to řekli druzí“?)
4. Iracionální svědomí - Jedinci jednají v závislosti na nepřizpůsobivých principech, které v nich vyvolávají pocity viny.
5. Racionálně – altruistický charakter – Zralý jedinec, jehož jednání je přizpůsobivé normám společnosti. Mají schopnost podřít své normy kritice vyššího, humanistického principu.

Charakter i svědomí významně ovlivňují „spouštěč“, motivaci spáchání trestné činnosti. Jejich regulace – schopná charakteristika vytváří specifické podmínky, za kterých je jedinec schopen uvažovat a rozpoznat následek budoucího jednání. Předpokládám, že deficitem či nepřítomností zdravé úrovně charakteru a svědomí, trpí především lidé s diagnózou asociální poruchy osobnosti. Ke stanovení této diagnózy, musí být jedinec starší osmnácti let, anamnéza potvrzuje jeho asociální chování i v dětství a v současné době stále přetrvává problém spojený s asociálními jevy (Duševní poruchy a poruchy chování: popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka: mezinárodní klasifikace nemocí - 10. revize. 3. vyd. , 2006).

Je bez diskuzí, že rodinné prostředí, vykazující asociální prvky (nenaplnění základních potřeb dítěte, kriminální jednání, abúzus alkoholových i nealkoholových substancí), vychová individuum, které tyto sociálně – patologické jevy bude považovat za „normalitu“, na což bude společnost reagovat silně represivním přístupem, který je, podle mého názoru, schovaný za společností akceptovatelnější proces resocializace, který v současnosti absolutně nenaplnuje podmínky, které si definuje. Proces resocializace jedince se závažnými výchovnými nedostatky vyžaduje, podle mého názoru, především pochopení proč se tak stalo a co ono chování spouští, dále vlídné prostředí a dlouhodobou

systematickou péči v podobě vysvětlování a učení se. Nejbližší jsou k tomuto přístupu severní země v Evropě.

2.3. Příčiny amorálního jednání

Autoři Čáp a Mareš (Čáp & Mareš, 2001) uvádí v této souvislosti obecně akceptovaný názor, vysvětlující nemorální jednání působením pudů. Člověk nad nimi ztrácí kontrolu, když během svého vývoje dostatečně nerozvinul svědomí, přesvědčení, intelekt a hodnotovou orientaci, což jsou klíčové příčiny určité části amorálního jednání. Například vůdce sekty či jiného fanatického hnutí vykazuje deficit hlavně v oblasti empatie, silné lability, méněcennosti a velmi frustrující potřeby jistoty. Ideologie pozitivně působí sebedůvěru, která se může opřít o často velmi konkrétní zdroje informací, jejichž síla spočívá v jednoduchosti.

2.3.1. Diagnóza antisociální poruchy osobnosti

Mezinárodní klasifikace nemocí v 10. revizi (2006) ji charakterizuje zejména na základě bezohlednosti v sociálních relacích a nedostatku empatie. Porucha znevýhodňuje jedince kvůli nerovnováze mezi chováním a platnými sociálními normami. Chování je hluboce zasazené v osobnosti jedince, takže je těžko ovlivnitelné zkušeností i trestem. Mezi hlavní příznaky řadí nízkou frustrační toleranci, nízký práh „spouštěče“ kriminálního a násilného chování a tendence klamat společnost přijatelným vysvětlením příčiny vzniku patologického chování.

Typickým symptomem je tzv. opoziční porucha, kterou Koukolník a Drtinová (Koukolník & Drtinová, 2006) popisují jako dědičné, negativistické a hostilní chování vůči autoritě, které trvá déle než půl roku. Autoři ji spojují s četnými výbuchy špatné nálady, četnými hádkami s dospělými, a to může gradovat až do svévolného napadání ostatních lidí. Dalším typickým projevem jsou tendence přisoudit vinu někomu jinému a zlostné až mstivé vystupování. Opoziční porucha je považována za prodromální symptom následného rozvoje poruchy chování v dětství a dospívání. Typické je pro ni, že se náhle objeví před osmým rokem a odezní v průběhu dospívání, zaleží však na mnoha faktorech.

Autoři v návaznosti na opoziční poruchu, uvádějí základní mechanismy poruchy chování v dětství a dospívání. Charakteristické je neustálé potlačování základních práv

druhých, ale i sociálních norem. Méně čtené jsou projevy bezcitnosti a surovosti. Přibližně v 50% případů, se porucha objeví i v dospělosti (Koukolník & Drtinová, 2006).

V souvislosti s jádrovým přesvědčením o druhých lidech „druzí by mě mohli vykořisťovat a zneužívat a já se nedám“, které je typické pro lidi s diagnózou antisociální poruchy osobnosti, uvádím zajímavý koncept „hate crimes“ neboli zločiny z nenávisti. V roce 1992 byl definován Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Za zločiny z nenávisti lze považovat nenávistný motiv jednání a trestného činu spáchaného z důvodu rasy, sexuální orientace, genderové identity, náboženství, zdravotního postižení i kvůli věku. Nevládní organizace In IUSTITIA sem řadí i zločiny spáchané proti bezdomovcům, kteří se v posledních letech stávají oběťmi stále častěji. Identifikovat „hate crime“ je však problematické, protože do této kategorie spadá celá řada trestných činů, proto vznikla kategorie „smíšený motiv trestného činu“. Česká Republika je pozitivně hodnocena díky přehlednému systému registrace rasistických a extrémisticky motivovaných trestných činů. České právní prostředí využívá místo pojmu „hate crimes“, slovní spojení „kriminalita s extremistickým podtextem“ nebo „trestné činy páchané z rasových, národnostních a jiných nenávistných pohnutek“. Obě alternativy jsou součástí zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (SVATOŠ & KŘÍHA, 2014).

3. Etické principy

Etika je výrazný aspekt struktury společenských regulačních činitelů. Potřeba jednotného souboru pravidel a norem vychází z nutnosti stanovení hranic společensky přijímaného chování. Bez etických principů, bychom se dnes nemohli bavit o páchání trestné činnosti a tato práce by s největší pravděpodobností nevznikla.

Etika je filozofická vědní disciplína, která se dělí na jednotlivé subtypy – aplikovaná, normativní, autonomní a odpovědnosti. (Blecha, 1998) za zdroj významu pojmu „etika“ označuje řecký výraz „éthos“, v českém překladu nabývá významů – zvyk, obyčej nebo mrav. V současné době je pojem charakterizován jako ideální forma jednání v určité společnosti vyznávající specifické hodnotové principy. Například základní ctnosti v podnikatelském prostředí jsou poctivost a velkorysost nebo v soudnictví zejména spravedlivost a nezávislost soudce. Dohromady jednotlivé ctnosti tvoří tzv. éthos, na jehož základě vzniká etický kodex. Etický kodex se stává závazný a funkční, když je akceptovaný organizací nebo skupinou vyšších autorit, aby jednotlivým členům pomohl rozlišit „správné“ od „špatného“.

Je zajímavé, že i neformální skupiny např. zlodějských gangů, jejichž činnost je většinou společností označena za patologickou, často disponují nepsaným etickým kodexem. Jeho obsah je cílen zejména na společný záměr a následné zisky z trestné činnosti. Díky malé velikosti skupiny a tím pádem i dobré kohezi, je etický kodex respektován, navíc jeho dlouhodobé striktní dodržování zvyšuje pravděpodobnost úspěšnosti celku.

Aby měl etický kodex váhu a mohl být respektován všemi členy dané společenské skupiny, musí si být spravedlivý, což znamená, že si jednotlivci musejí být rovni. Na problematiku spravedlnosti poukázal americký filosof Michael Sandel. Zajímala ho morální stránka vraždy v soudním procesu mezi královnou a zachráněnými námořníky Dudleyem a Stephensem. Zápletka se odehrává mezi čtyřmi námořníky v malém člunu, kterým došly téměř všechny zásoby jídla. Dudley navrhuje losovat o roli obětního beránka pro ostatní. Jeho návrh Brook odmítá a tak se čtvrtý námořník Parker rozhodl dodržovat pitný režim z mořské vody. Jelikož se jeho zdravotní stav vlivem slané vody rapidně zhoršil, rozhodli se Dudley a Stephens zabít Parkera jako nejslabšího člena posádky (Sandel, 2010).

Sandel vraždu pokládá za nemorální, protože námořníka zavraždili bez jeho vědomého rozhodnutí a svolení. Problém autor vidí zejména v nerespektování individuality a svobodného rozhodnutí, kdy nebylo dosaženo rovných podmínek. Přestože by losování vytvořilo stejné možnosti pro všechny, je pro Sandela stejně problematické, protože je nemorální soutěžit o život lidské bytosti. Jediné spravedlivé řešení vidí ve vědomě učiněném rozhodnutí ukončit život a zvolit odchod jako obětování se ve prospěch ostatních.

3.1. Obecná vs. osobní etika

Je nutné pochopit rozdíl mezi obecnou a osobní etikou, abychom správně porozuměli kontextu motivací páchaní kriminality.

Intelektuální základ obecné etiky tvoří oblasti morální filozofie. Konkrétní morální problémy se probírají prostřednictvím masmédií (internet, noviny, televize), ale i institucí (parlament, školy, firmy). Specifická je jejich široká působnost ve skupinách, společenských třídách a společnosti, proto je můžeme zařadit do kategorie obecné etiky. Obecná etika vyjadřuje společenské deficity v morálním kontextu „ted' a tady“ a rozdílné názory na otázku hodnot a postupy integrace efektivního řešení. Reprezentativní odraz, současných společenských názorů a způsobů myšlení, věrně vystihují politické kampaně, výsledky voleb, průzkumy veřejného mínění nebo společenské studie (Lindsay, Koene, Ovreeide, & Lang, 2010).

Dle mého názoru, je pochopení současné obecné etiky klíčové pro relevantní a empatické posouzení viny pachatele, který na jejím základě chápe své morální postavení, práva i povinnosti.

Vzniku osobní etiky předchází proces socializace, díky němuž jedinec získává individuálně ukotvené morální zásady. Obsahuje kognitivní strukturu společenských postojů a emoční dispozice hodnocení toho, co je „správné“. Osobní etika je zcela individuální záležitost, a proto dobře vyjadřuje rozdíly v chápání světa a má vypovídající hodnotu o motivaci chování jedince ve společnosti. Individuální povahu tvaruje výchovné působení rodiny, které závisí na subkulturním postavení a je charakteristické specifickou hierarchií morálních hodnot. Neméně vlivnými faktory jsou temperament a reaktivní povaha jedince (Lindsay, Koene, Ovreeide, & Lang, 2010).

V oblastech obecné a osobní etiky spatřuji obrovský potenciál zdroje informací. Chápu, že je těžké přistupovat k věcem individuálně, protože je to časově náročné a vyžaduje to vysokou koncentraci a zapojení většího množství znalců z různých oblastí. Myslím si, že společnost nedospěje k redukci výskytu sociálně patologických jevů tím, že je bude řešit na základě generalizovaných a časem opotřebovaných řešení. Z vlastní zkušenosti vím, že motivaci k růstu a práci na odstranění nedostatků poskytuje individuální přístup a empatické porozumění specifickému kontextu.

3.2. Etika v psychologickém prostředí

Jako příklad komplexního etického kodexu, který je platný pro velkou společenskou skupinu, sdružující evropské psychology, uvádím metakodex Stálé etické komise Evropské federace psychologických asociací (SCE EFPA). Vybral jsem jej, protože výborně demonstruje názorový kompromis mezi členy z kulturně odlišného prostředí a vytváří tak nové prostředí, které přesahuje obvyklé ohraničení.

Metakodex tvoří podklad a základní rámec pro konkrétní etické kodexy, takže je to přímý předpoklad vzniku konečného kodexu. Organizace EFPA, sdružující evropské psychology, jej schválila v roce 1995. Jeho primární funkcí je vymezení fundamentálních etických principů, na jejichž základě si členské státy stanoví definitivní etický kodex, s ohledem na kulturní kontext dané společnosti. Fundamentální principy vznikly vlivem poznatků a zkušeností klinické praxe, což vytváří prostor pro vymahatelnost. Důležitou informační oporu poskytují samozřejmě také obecné morální hodnoty a postoje. Etický kodex je výsledkem transformace přesvědčení o potřebném chování do tvrzení, která specifikují, jak by se měl profesionální psycholog chovat, aby to bylo přiměřené a korektní. Hlavní přínos existence etiky spatřuji ve zkušenosti podložené závazným a vymahatelným rámcem, který zvyšuje pravděpodobnost dosažení sociálního pořádku a spokojenosti (Lindsay, Koene, Ovreeide, & Lang, 2010).

4. Teorie kriminálního jednání

Lidé mají potřebu věci kolem sebe vysvětlovat a strukturovat podle podobných charakteristik a souvislostí. Stejně jako já mám teď potřebu vysvětlit, proč vznikají teorie kriminálního jednání, mají lidé potřebu rozumět věcem kolem sebe, znát jejich příčinu, očekávat průběh a předpovídat vyústění konkrétní situace. V současné době existují různé teze, které kriminální jednání identifikují v podobě různě specifických rysů. Pro svou práci jsem si vybral obecné členění kriminálních teorií na sociostrukturální, socioprocesuální a viktimologicky orientované.

4.1. Sociostrukturální teorie

Tyto teorie svou pozornost věnují sociálně orientovaným způsobům lidského uvažování. Čerpají poznatky ze sociologické kriminologické školy, konkrétně z chicagské kriminologické školy, založené po 1. světové válce v USA. Po válečném konfliktu americká společnost čelí zcela novým společenským fenoménům, např. urbanizaci, industrializaci, masové imigraci (Evropané) či důsledkům velké hospodářské krize v Americe. V reakci na sled událostí začínají vědci z Chicaga formulovat teoretické ukotvení sociostrukturálních teorií kriminálního jednání, aktuálně ve dvou variantách: Teorie sociální dezorganizace a Teorie anomie.

Čírtková (Čírtková, 1998) vidí užitečnost sociostrukturálních teorií v informativní hodnotě a možnosti aplikace psychologické podpory při vyšetřování trestných činů. Souvislost spatřuje v charakteristikách vnějších znaků sociální dezorganizace, které odpovídají vnitřní psychické dezorganizaci individua. Autorka ještě připomíná Kernbergův psychodynamický výraz tzv. lakunární ego, které je defektní a nefukční. Pachatelé jsou pod jeho vlivem promiskuitní a mají nestálé postoje. Zmíněné aspekty se zrcadlí v trestné činnosti pachatelů.

4.1.1. Teorie sociální dezorganizace

Tato teorie vznikla ve 20. a 30. letech minulého století a jejími autory jsou C. R. Shaw a H. D. McKay. Stav sociální organizace charakterizuje společenství, které spolupracuje a dodržuje obecně dané hodnoty a normy. Takovou společnost identifikuje vnější, objektivně pozorovatelný znak systémové koheze. Koheze pozitivně motivuje členy

k odpovědnosti za jejich jednání, proto se zde uplatňují kontrolní mechanismy a svou přítomností podporují funkční způsoby společenské interakce.

Sociálně - patologický stav, jenž se označuje slovním spojením sociální dezorganizace, která připouští destrukci sociální kontroly, podmiňuje tak tvorbu deziluzí a hodnotové dezorientace členů společnosti. Typicky se projevuje interpersonálním úpadkem, nedůvěrou a negativní atmosférou v celé společnosti. Nedůvěra vytváří sociální síť, založenou na anonymitě, neempatii. Postupem času dochází k úpadku sociálních schopností, vzniká obecný nezájem a frustrace velké skupiny obyvatel (Matoušková, 2013).

Obávám se, že sociálně - frustrovaný rodič s vysokou pravděpodobností, vychovává frustrované děti. Pro představu dávám krátký příklad z drogové kriminality. Psychotropní účinek drog jedince zbavuje schopnosti kriticky myslet, uvědomovat si důsledky jednání a výrazně redukuje činnost obranných mechanismů, čímž zvyšuje pravděpodobnost vzniku rizikového a zkratkového chování. Takový rodič není, podle mého názoru, schopný kvalitního vedení a výchovy potomka.

Drogově závislí žijí na okraji společnosti v příšerných životních podmínkách, protože nejsou schopni adaptovat své chování v kontextu státních norem, tím pádem se socializovat a vyjadřují tak stav sociální dezorganizace. Je zajímavé, že je česká společnost velmi tolerantní k alkoholu a tabáku, přestože mají negativní zdravotní účinky a jejich užívání také přispívá k páchání trestné činnosti. K „tvrdým“ drogám naopak přistupuje velmi restriktivně, i když si myslím, že jejich riziko, je na podobné úrovni. Předpokládám, že takto nejednoznačný přístup vytváří nejisté prostředí, strach a tendence hledat jiné způsoby adaptace nezralých jedinců, kterým se nedostává logického řádu a jistoty uspokojení potřeb.

4.1.2. Teorie Anomie

Čírtková uvádí poznatky autorů Messnera a Rosenfelda, kteří významný zdroj anomie připisují činnosti institucí a zabývají se jím v teorii institucionální anomie. Společensky uznávané instituce člověk vnímá jako authority, a proto přijímá jejich definované role, normy, kulturní vzorce chování a cíle. Institucionalizací neboli modifikací, základních sociálních prvků si společnost buduje relativně stabilní strukturu.

Problematické jsou instituce s patologickými hodnotami a mechanismy, které kladou důraz pouze na jeden centrální cíl, často vyjádřený množstvím peněz. (Čírtková, 2013).

Matoušková (2013) přidává, že není složité dostat společnost do stavu nerovnováhy (anomie). V momentě, kdy se nižší sociální vrstvy nedostanou k legitimním prostředkům, kterými by naplnily primární potřeby, začnou se přirozeně adaptovat jinými a často zakázanými prostředky. Nekompetence k dosažení cíle vyvolává stav napětí, které se člověk snaží redukovat nejjednodušším a nejrychlejším způsobem. Dlouhodobé napětí a tlak vyústí v pocity frustrace a deprese, které jsou ventilovány prostřednictvím sociálně – rizikového chování. (Matoušková, 2013).

4.2. Socioprosuální teorie

Výzkumné zájmy přesunuly od sociologických příčin k příčinám psychologickým. Zkoumají sociální procesy a poznatky, pomocí kognitivní teorie sociálního učení. Proces socializace jedince se tvaruje na mikrosociální (příbuzní) a makrosociální (společnost, instituce, masmédiá) úrovni. Středem zájmu jsou psychologické faktory, které podněcují ke kriminálnímu chování a přenosu sociálních rizik do osobnostní struktury. Mezi hlavní zástupce patří kognitivní teorie sociálního učení, teorie kontroly, labeling a teorie životní cesty.

4.2.1. Kognitivní teorie sociálního učení

Teorie je inspirovaná kognitivní psychologií. Představitelé R. L. Burgess a D. L. Akers (in Čírtková, 2013) považují kriminální chování za osvojené a naučené a uvádějí tři mechanismy, které na jedince negativně působí, čímž upevňují riziko kriminality.

1. Přímočaré posilování protiprávních vzorců v sociálním okolí.
2. Sociálně zdravé hodnoty a vzorce jsou posilovány neefektivním způsobem.
3. Bagatelizace kriminálního jednání.

Výraz kognitivní zahrnuje biologicky i psychicky podmíněné procesy, umožňující poznání skutečnosti. Lidé jsou, během života, vystaveni obrovskému množství informací z okolí. Podle mého názoru, se jedná hlavně o informace z masmédií, které se negativně podílejí na utváření nesprávného obrazu o skutečnosti. Reportéři, komentátoři a novináři, chtějí svou zprávou zaujmout a šokovat. Celkem jednoduchým způsobem je předkládání

zcela vymyšlených zpráv, které zkreslují názor a často extrémním obsahem vzbuzují intenzivní pocity a prožitky. Často užívané jsou negativní zprávy, zahrnující vraždy, krádeže, nehody či korupci, které šokují a vzbuzují strach. Aktuální trend spočívá v digitalizaci interpersonálních kontaktů (například vztah prodavač - zákazník) a snižuje tak společenské schopnosti a cítění na minimum. Když přidám stálý vliv negativních sdělení, které vzbuzují negativní emoce, tak si společnost zadělává na slušný problém (Čírtková, 1998).

4.2.2. Teorie kontroly

Počátek historie z 50. a 60. let minulého století nabízí práci T. Hirschiho, který popsal teorii sociálních vazeb. Později ve spolupráci s M. R. Gottfredsonem definují teorii sebekontroly, kde se snažili o diferenciaci pachatelů podle jejich společných znaků. Podstatná je problematika okamžitého uspokojení potřeby a neschopnost ji regulovat. Pachatelé jsou neschopní odložit aktuálně prožívaný nedostatek a usilují o jeho okamžité uspokojení. Chybí jim kritické zhodnocení důsledků, zamyšlení se nad situací, proto páchají delikty, představující snadné a rychlé uspokojení (Čírtková, 2013).

Obecně se teorie kontroly soustředí na účinné mechanismy socializace, která zprostředkovává správné alternativy způsobů chování. Socializace musí obohacovat, uspokojovat a současně poskytovat formální i neformální podobu kontroly. Proces socializace musí plnit funkci zvnitřnění vnější kontroly v kontrolu vnitřní tak, aby byl proces v souladu se sociálními normami (Čírtková, 2013).

4.2.3. Labeling

Teoretické ukotvení spočívá v symbolickém interakcionismu G. H. Meada. Hlavní myšlenka předpokládá, že kriminalita vzniká v procesech přiřazování a připisování významů konkrétním činům, a proto je nezbytné studovat pachatele, ale i interakce mezi poctivými a nepoctivými zákonodárci. Lemert (in Čírtková, 1998) rozlišuje primární a sekundární deviaci. Primární deviace je vyjádřením prvního spáchaného trestného činu (prvočin), který byl shledán jako nemorální a sociálně patologický. K nápravě a resocializaci pachatelů dochází jen sporadicky, a proto je primární deviace podmínkou deviace sekundární.

Příčiny sekundární deviace tkví v sociálních procesech etiketování. Prvočin vyvolá reakci institucí (policie, justice, úřady) a pachatel v průběhu stíhání dostává nálepku, podle které je s ním nakládáno. Nálepka připisuje jedinci určité sociální hodnoty, které mu automaticky vnucují jeho budoucí životní cestu. Nálepka „problémový“ či „kriminální“ diskriminuje a výrazně znesnadňuje motivaci k resocializaci pachatele (Čírtková, 1998).

Labeling má, dle mého názoru, velmi destruktivní povahu u mladistvých „prvopachatelů“. Neformální negativní reakce školy, rodiny a blízkého okolí obvykle vytvářejí obrovský tlak na jedince, který ztrácí veškeré potenciaální zdroje sociální opory a své chování přizpůsobí nepatřičným způsobem. Trestný čin mu je stále připomínán a vyčítán, proto se identifikuje s kriminální rolí a projevuje lhostejné a hostilní chování vůči okolí, které ho odepsalo. Ztráta šance na resocializaci a nový začátek jej nutí hledat pochopení v kriminálním prostředí. V kriminálním prostředí probíhá také proces socializace, ovšem v této podobě jej od většinové společnosti čím dál víc vzdaluje.

4.2.4. Teorie životní cesty

Ve srovnání s ostatními teoriemi je teorie životní cesty nový přístup z 80. let minulého století. Kriminální chování si vysvětluje jako vývojový proces, který je výsledkem interakce mezi různými procesy, probíhajícími v průběhu celého života. Výzkumníky zajímají tyto tři oblasti:

- a) Životní události – Specifické životní události mohou spouštět sociální patologii. Tato oblast je upřesňována na základě výzkumů delikventní mládeže.
- b) Sociální opora – Podpůrný mechanismus od blízkého sociálního okolí v krizových situacích. Včasná a správně cílená podpora člověka v krizi významně tlumí dopad nepříznivé životní události (jeden z principů krizové intervence).
- c) Copingové strategie – Arsenál osobnostních charakteristik a způsobů reagování v krizi. Pokud jedinec disponuje zdravými způsoby copingových strategií, zvyšuje šanci a pozitivní působení sociální opory, pravděpodobně zvládne i rizikové životní události (Čírtková, 1998).

4.3. Viktimologicky orientované teorie

Nejmladší pohled na kriminalitu přinášejí viktimologicky orientované teorie, které vznikají v posledních třiceti letech. Středem pozornosti jsou oběti a charakter situace bezprostředně před spácháním trestného činu. Teorie čerpá poznatky z psychologie motivace a snaží se porozumět specifickým, aktuálně působícím situačním vlivům, které označuje jako incentivy (pobídky) dané vnímanými okolnostmi. Patří sem model zranitelnosti vyplývající ze životního stylu a teorie rozdílných struktur příležitostí.

4.3.1. Model zranitelnosti vyplývající ze životního stylu

Hindelang, Gottfredson a Garofalo (In Čírtková, 1998) přinášejí nový pohled, spočívající v pravděpodobnosti spáchání trestného činu v závislosti na určitém jedinci vyskytujícím se na určitém místě, za určitých okolností a v určitém čase. Pravděpodobnost je vyjádřena životním stylem, který je rutinní a zahrnuje opakující se činnosti v profesní i soukromé oblasti. Lidé se vzájemně liší v rizikovosti svého životního stylu a souborem rolí, které se také podílejí na zvýšení pravděpodobnosti zapletení se do kriminálního incidentu.

Například role úspěšného podnikatele. Marně se bráním představě člověka oblečeného v černém obleku z nejnovější kolekce, který nese černý kufřík a kouká se do svého zlatého iPhone. Je pozdě večer, a tak ho napadne zkrátit si cestu. Aniž by si uvědomoval, že tak zvyšuje riziko spáchání trestného činu, volí temnou uličku bez pouličních lamp a jde po paměti.

Na začátku jsem zmínil, že se marně bráním určité představě, což dokazuje, že mám od role podnikatele určitá očekávání, stejně bude přemýšlet i zločinec, který očekává velký obnos peněz, telefon a další možné zisky z loupežného přepadení. Podnikatel zvyšuje riziko stylem oblékání a také nešťastným rozhodnutím zkrátit si cestu temnou uličkou, která doslova vybízí k přepadení.

Teorie rozdílných struktur příležitostí je založena na podobném principu. Obě teorie předpokládají aktivní účast motivovaného pachatele, avšak konkrétní motivaci nedefinují. Je možné říci, že zastánci viktimologicky orientovaných teorií předpokládají, že pachatelé kalkulují mezi potencionálním rizikem a ziskem.

5. ADHD/ADD

Původně patřila porucha pozornosti s/bez hyperaktivity do kategorie lehké mozkové dysfunkce (LMD), obsahující několik poruch s podobnými projevy a důsledky. S novými poznatky dnes rozlišujeme jednotlivé příznaky LMD jako samostatné diagnostické kategorie: ADHD, poruchy chování, specifické vývojové poruchy školních dovedností tzv. dys - poruchy, poruchy spánku, enuréza. Každá z nich má také odlišný způsob léčby. Později, v rámci sjednocení terminologie, se přijalo označení ADHD, nebo též hyperkinetická porucha, nebo porucha aktivity a pozornosti.

Zkratka ADHD je anglického původu a znamená: **A**ttention **D**eficit **H**yperactivity Disorder neboli porucha s deficitem pozornosti a hyperaktivitou. Poruchu zde zmiňuji kvůli svému přesvědčení, že se významně podílí na vzniku sociálně – patologického chování. Současná doba je typická velkým množstvím specificky působících podnětů, které musíme třídit, strukturovat a efektivně využívat v praxi.

Souvislost vidím v tzv. digitalizaci informací a interpersonálních kontaktů v kyberprostoru. Člověk je nucen neustále vyhodnocovat relevantnost, správnost a objektivitu přijímaných informací, které zde soupeří o lidskou pozornost. Například obyčejná jízda automobilem klade na řidiče odpovědnost za správné vyhodnocení podnětů a pohotovou reakci v průběhu celé trasy. Nejsem si jistý, že je člověk schopný dlouhotrvající vysoce intenzivní koncentrace, aby dokázal včas zabránit potencionálním hrozbám. Jinak řečeno je každý z nás jednou nohou v „kriminálu“, protože stačí malá nepozornost a může nás to stát spoustu let za mřížemi.

Myslím si, že působením nepříznivých životních situací, nedostatkem finančních prostředků, znevýhodněnou sociální pozicí ve společnosti a jinými faktory, roste pravděpodobnost vzniku dlouhodobé a intenzivní frustrace z pocitu vlastní nekompetence, která rozhodně nemá příznivý vliv na naši pozornost. Předpokládám, že negativní pocity z individuálně prožívané sociální defektnosti, vznikají na sociálních sítích. Sociální sítě sdružují masové skupiny obyvatel z různých částí zeměkoule a jsou typické tím, že se zde lidé prezentují v extrémně ideálních rolích, chlubí se, z jejich pohledu, extrémními úspěchy a sbírají kladná hodnocení s úmyslem zlepšit kvalitu prožívané kompetence a sociální dominance. Jedinec zde snadno získá dojem o své defektnosti ve srovnání s jeho úspěšným sociálním prostředím. Jelikož se nehodlá ponížít, vytěsňuje osobní neúspěchy, brání

se prožitku zklamání, nechce je sdílet, protože si myslí, že je ostatní nemají a jsou šťastní a spokojení s životem. Problematické je, podle mě, narůstající množství frustrovaných lidí, ať je příčinou frustrace cokoliv, například sociální síť s „úspěšnými virtuálními přáteli“, subjektivně – významné zpravodajské zprávy o politice nebo zakomplexovaný nadřazený v práci, rozhodně to nebude mít pozitivní vliv na naši koncentraci pozornosti. Potlačované negativní prožitky a emoce rozhodně snižují kvalitu koncentrace pozornosti, naopak pozornost selektivně zaměřují na vnitřní negativní obsahy, takže její kapacita nemůže sloužit v běžném životě. Zkuste se projít po rušné ulici a sledujte tváře lidí. Jsou lidé šťastní? Proč spěchají? Jsou lidé pomstychtivější než dřív? Pomáhají si navzájem?

Mé předpoklady a myšlenky se zakládají na systematickém a subjektivním pozorování a vnímání společenského prostředí. Pozoruji, že společnost klade na jedince stále větší množství požadavků, kterých chce paradoxně dosáhnout za stále menší časový horizont, aniž by jedinci situaci zlepšila nebo usilovala o zlepšení jeho pozice. Na základě tohoto tvrzení usuzuji, že jedinec nutně vyžaduje stále vyšší míru koncentrace, aby dosáhl normy a společnost jej považovala za normálního a nesankcionovala ho za nedostatečný výkon. Zlepšení efektivity sociálního fungování a aplikace sociálních dovedností je možné dosáhnout zvýšením asociační kapacity, která strukturuje a zaručuje vhodnou aplikaci nově přijatých informací v závislosti na existujících a internalizovaných zkušenostech a dovednostech. Zvýšené kapacity asociační oblasti dosáhneme podpořením produkce dopaminu čili neurotransmiteru, který se vlivem účinných látek zpětně vychytává, dostává se znovu na synapse jednotlivých neuronů a významným způsobem zlepšuje přenos elektrických potenciálů, které jsou nositeli informace.

K léčbě ADHD/ADD se, v současné době, využívá stimulantů – medikace, která aktivuje centrální nervovou soustavu na vyšší úroveň. Hlavní přínos stimulační, dopamin – produkující farmakoterapie spatřuji ve zlepšení schopnosti přeorientovat selektivně zaměřenou pozornost z oblasti vnitřních obsahů, v podobě automatických myšlenek do vnější oblasti na nově působící podněty a umožňuje tím člověku volit a strukturovat přijímané podněty na základě situační důležitosti. Další nezbytně nutný aspekt této problematiky, závisí na kvalitě poskytované kognitivně – behaviorální terapie (KBT), která usiluje o přerámování současně nefunkčních vzorců chování, zpochybňování neefektivních sociálně – orientovaných dovedností a následné nahrazení a trénování adaptivních způsobů jednání. V úvahu samozřejmě беру i závislostní riziko v léčbě stimulační látkou, protože produkuje dopamin, související se systémem odměny, proto považuji za užitečnou KBT,

kteřá by riziko identifikovala a pracovala na jeho redukci či odstranění. Myslím si, že zvýšením individuálního výkonu zlepším vnímané sebevědomí a prožívanou sebeúčinnost, což by mohlo mít za následek pozitivní myšlení, zlepšení exekutivních funkcí a životaschopnost celé společnosti. Zdůrazňuji svůj předpoklad, že spokojený člověk pravděpodobně nebude mít potřebu páchat špatné věci, naopak bude chtít, aby se tak cítili i ostatní.

Diagnóza ADHD/ADD je nejčtetnější v období dětství, avšak často přetrvává i v období adolescence a dospělosti. Kriminální kariéra začíná v dětství, ale myslím si, že nejrizikovější je v období adolescence, kdy jedinec pociťuje stejné vývojové potřeby změny jako ostatní, ale není schopen je zvládnout. Problematický je zejména přechod z dětské závislosti na rodičích do rovnoprávného postavení s dospělými. Člověk s poruchou pozornosti čelí vyšší emoční labilitě a menší frustrační toleranci, což zvyšuje riziko konfliktních situací mezi rodičem a dítětem. Charakteristické je také spolupůsobení psychických poruch - deprese, úzkost, nízké sebehodnocení či riskantní chování. Navíc u **25 - 35%** pacientů, zaznamenáváme projevy protispolečenského chování a také **30%** z nich experimentuje s drogami (Munden & Arcelus, 2006).

V kontextu zjištění, že nejčastěji zneužívanou drogou v České Republice, je pervitin čili stimulant, zvyšující produkci dopaminu a asociačních dovedností a zlepšení sociálních kompetencí, avšak za cenu negativních vedlejších účinků. Je zajímavé, že uživatelé vědí o negativních a vedlejších účincích této drogy, jsou však ochotni riziko podstoupit, což je pro mě jasný důkaz nespokojenosti a nerovnováhy ve smyslu bio – psycho – sociálně - spirituálním modelu lidského zdraví.

Autoři Škoda a Doulík (Škoda & Doulík, 2011) uvádějí 8 zlatých pravidel, podle Arthura Robina, který stanovil následující oblasti rodinného systému a jejich zlepšení jako klíčové pro zlepšení symptomů ADHD/ADD - porozumění, adekvátní nároky, stanovování a dodržování pravidel a pozitivní komunikaci. Za nejvýznamnější problém označuje konflikty adolescentů s jejich rodiči, kteří je systematicky vystavují přehnaným obavám a katastrofickým scénářům. Problematická je zkušenost s naplněnou rodičovskou obavou, kterou rodič prezentuje například prostřednictvím katastrofických proroctví. Následek je dětská reakce, která je typická vědomým a úmyslným obviňováním, s cílem vytočit rodiče. Klíčová je změna negativního očekávání v pozitivní, lze tak pozitivně ovlivnit chování dítěte, míru hněvu a exekutivní dovednosti. Psychologové efekt naplňujícího

se očekávání označili jako tzv. Rosenthalův efekt. V pozitivním smyslu očekávání, se označuje jako „pygmalion efekt“, v opačném případě jako „golem efekt“.

Dospělí jedinci disponují efektivnější seberegulační schopností, takže snáze kontrolují negativní projevy, na základě působení vlastní vůle, temperamentu, intelektu a emočních ladění. Hyperaktivitu manifestují netrpělivostí, workoholismem nebo častou změnou zaměstnání. Pikantní je volba povolání. Ideální charakter povolání pro jedince s touto diagnózou zdůrazňuje aplikovatelnost neobvyklých nápadů a umožňuje přizpůsobení pracovní doby aktuálnímu emočnímu rozpoložení (reklama, žurnalistika, umění). Specifické vlastnosti, závislé na přítomnosti poruchy pozornosti, mohou znamenat výhodu, a proto je důležitá včasná identifikace a vhodné umístění v sociálním a profesním kontextu, protože tím můžeme zabránit potencionálním trestným činům frustrovanými a odmítanými jedinci (Goetz & Uhlíková, 2009).

Čabalová (Čabalová, Miovský, Kalina, & Šťastná, 2015, stránky 99 – 107) také poukazují na časté spolupůsobení poruchy chování spolu s ADHD a závislostí. Výskyt specifických symptomů přetrvává v dospělosti, působí problémy v sociální i profesní oblasti života. Pacienti jsou charakterističtí v prožívání vyšší míry frustrace a agresivity, což kompenzují nevhodným chováním v interpersonálních relacích, a proto jsou odmítáni. Přítomnost frustrace nastává zejména vlivem sociálních neúspěchů a nepochopení okolím. Postiženým jedincům se nedostává pozornosti, trpí pocity samoty a nudy, což zvyšuje pravděpodobnost vzniku závislosti, která kompenzuje negativní prožívání únikem z tíživé reality. Autoři se zabývají složitou diferenciací diagnostikou. Diagnostická kritéria ADHD v dospělosti kopírují většinu kritérií osobnostních poruch, takže je potřeba dbát zvýšené pozornosti při diagnostice.

EMPIRICKÁ ČÁST

6. Vymezení problému a cíle

V praktické části diplomové práce jsem se zaměřil na zjišťování postojů k trestné činnosti a k uloženému trestu, který si vězni odpykávají v sociální izolaci. Ačkoliv jsem chtěl provést kvantitativní výzkum, nakonec jsem se rozhodl provést výzkum kvalitativní povahy, protože se cítím jistější v individuálním přístupu k jedinci a nerad zobecňuji data na velkém vzorku populace. Svou motivaci ke zkoumání vězeňského prostředí jsem objevil metodou introspekce, když jsem si přiznal, že mě vězeňské prostředí fascinuje, právě v tom vidím důkaz toho, že jsem pro danou problematiku opravdu zapálený. Využitím názorové škály a individuálního polo - strukturovaného hloubkového rozhovoru s lidmi v sociální izolaci, jsem se snažil empaticky vcítit a zhodnotit získané poznatky o skupině lidí, která patří do společnosti a zásadním způsobem ji ovlivňuje. Díky introspekci a ztotožnění se se specifickými prožitky uvězněného jedince s přispěním poznatků ze studie ADHD jsem dospěl k předpokladu, že se podstatná část obyvatel potýká s problematikou poruchy osobnosti a prožitků vlastní nekompetence řešit běžné věci v hektickém kontextu současnosti, která je, dle mého názoru, specifická digitalizací interpersonálního kontaktu a závislosti subjektivního hodnocení jedince své účinnosti v závislosti na hodnotě materiálních statků. Myslím si, že se takový jedinec velmi snadno ocitne v krizové situaci, kterou řeší neadaptivním způsobem, který není v souladu se sociálními normami a dostává se tak do konfliktu se zákonem. Své tvrzení podporuji vlastní zkušeností, kdy jsem začal prožívat dlouhou a intenzivní depresi, pramenící z prožitku vlastní nekompetence řešit běžné životní situace, což mě přinutilo konat skutky, které uvolňovaly mou vnitřní tenzi, ale zároveň byly na hranici zákona. Mé prožívání věrně kopírovalo podstatu poruchy ADHD a myslím si, že může jít o významný spouštěč kriminálního chování. Další introspektivní poznatek podporující předpoklad vlivu diagnózy ADHD je zvýšená tendence ke zneužívání psychotropních látek, zejména kategorie se stimulačním efektem na centrální nervovou soustavu, která je zapříčiněna nedostatečnou produkcí dopaminu. Ten zajišťuje snadnější asociační schopnosti v myšlení a efektivnější plánování lidského chování, které vede ke kýženému pozitivnímu výsledku. Díky individuálnímu hloubkovému rozhovoru jsem dospěl k názoru, že prožívám téměř stejné pocity a prožitky ze životní situace, jako uvězněné osoby, pouze jsem měl mnohem více štěstí, co se týče kvality a intenzity rodičovského vedení i vzdělání v oboru psychologie, což mě pravděpodobně zachránilo od trestu odnětí svobody.

Na základě intuice a životního stylu, jsem se rozhodl věnovat charakteristikám motivace, které významně zvyšují pravděpodobnost spáchání trestného činu. Během svého bádání, podloženém celoživotní introspekci a zkušenostmi získaných studií psychologie tvrdím, že je důležité pochopit motivaci a primární mechanismy vedoucí člověka ke spáchání trestného činu při vědomí přítomné hrozby trestu odnětí svobody, sociální izolace a nutnosti podřízení svého chování příkazům autority.

Mým cílem je zhodnotit specifické poznatky o motivaci, které využiji v konfrontaci s vězeňským prostředím, chci podpořit svůj předpoklad, že vězni čelí problému v oblasti efektivity fungování a orientace v běžném životě. Dále předpokládám, že se tak děje na základě nedostatku dopaminu, který pozitivně působí na asociační paměť, takže zlepšuje exekutivní funkce, kterými je člověk schopen dosahovat definovaných a kýžených cílů. Myslím si, že jde o poruchu pozornosti, kdy jedinec čelí neustálému tlaku tzv. automatických negativních myšlenek, které mu zabraňují soustředit se na podstatné věci. Mé zaznamenané poznatky o vlastním prožívání výrazně kopírují charakteristické projevy, vyskytující se u diagnózy ADHD.

Z vlastní zkušenosti mohu tvrdit, že negativní pocity z prožívané neschopnosti efektivně fungovat v sociálním prostředí dovedou člověka až za hranice morálních zásad a doposud uznávaných pravidel a norem. Soucítím s lidmi, kteří jednali pod vlivem krize a dostali se tak do problému, kterému se v daném okamžiku nedalo vyhnout.

7. Výzkumný soubor

Z důvodu respektování anonymity uvězněných osob, mohu pospat pouze omezené množství charakteristik výběrového vzorku. Data, týkající se postojů, motivace a názorů, se mi podařilo získat v 56 mužských odpovědích v názorové škále. Díky pomoci vězeňské psycholožky Petry Kašparové, jsem mohl navíc uskutečnit 2 individuální hloubkové rozhovory.

8. Výzkumné prostředí

Žádost o poskytnutí času a prostoru pro vykonání výzkumného záměru, jsem zaslal do vězení v Pardubicích, Kuřimi, Prahy i dalších. Ve všech zařízeních se mi dostalo negativní odezvy z časových či byrokraticky podložených odůvodnění, což mě v České Republice nepřekvapilo.

Pozitivní a přátelské odezvy se mi dostalo ve věznici v Kuřimi, čehož si vážím a potvrdil jsem si, že jsou ve společnosti stále lidé, kteří nabídnou pomocnou ruku a pomohou tak potencionálnímu znalostnímu progresu v dané oblasti.

Dislokaci věznice jsem našel v katastru na okraji průmyslové zóny města Kuřim, které se nachází přibližně 15 kilometrů od Brna. Současná podoba areálu existuje od roku 1979, předtím byla součástí vazební věznice v Brně. Trest odnětí svobody si zde odpykávají muži ve věku nad 18 let v kategorii – výkon trestu ve věznici s ostrahou. Věznice navíc disponuje specializovanými odděleními, určenými pro výkon trestu mladých dospělých mužů (20 – 30 let) a výkon trestu sexuálních delikventů. Oddělení sexuálních delikventů od zbytku odsouzených slouží ke zkvalitnění soužití mezi lidmi s diametrálně odlišnými biologickými potřebami. Specializované oddělení pro sexuální devianty v Kuřimi vzniklo roku 1997 a je jediným na území ČR, což považuji za trestuhodné, s ohledem na lidská práva plynoucí z omezení způsobeného mentální či osobnostní poruchou. Beru v potaz fakt, že tito odsouzení musejí po uplynutí svého trestu nastoupit ústavní sexuologickou léčbu.

Lůžková kapacita zde končí na hranici 486 odsouzených se zachováním osobního prostoru o rozloze 4m. Vězni si odpykávají trest ve společných ubikacích v průměru s deseti lůžky, minimálně pro čtyři vězně a maximálně pro osmnáct vězňů. Cela pro osmnáct vězňů je, dle mého názoru, v rozporu se společenskou snahou o následnou resocializaci, protože osmnáct různých osobností se sociálně – patologickou tendencí v chování neplní funkci pozitivního předpokladu pro úspěšné znovuzačlenění do společnosti.

Oceňuji, že vedení věznice vytváří podmínky pro zaměstnávání vězňů ve středisku hospodářské činnosti, dále u soukromníků, ale i ve vlastním provozu. Zaměstnanost vězňů, se podle posledních zjištění pohybuje okolo 58%. Ke zvýšení socioprofesionální funkce vězňů přispívají specialisté z oddělení výkonu trestu v oblastech sociálně psychologického

výcviku, arteterapie, psychoterapie a drogového poradenství. Pro volnočasové aktivity mohou odsouzení využít sportovní, hudební, výtvarný nebo modelářský kroužek nebo formu sebevzdělávání v místní knihovně s 4 500 knižních titulů.

Rozhodně se nejedná o příjemné místo ke spokojenému životu, je stále na čem pracovat, ale myslím si, že až na pár nedostatků, může tato věznice plnit dobrou funkci. (Věžeňská, 2012)

9. Průběh výzkumu

Na internetových stránkách: <http://vsqr.cz/veznice-kurim-46>, jsem našel kontakt personálního oddělení věznice, kam jsem odeslal žádost o povolení k realizaci výzkumného záměru. Dočkal jsem se rychlé e – mailové reakce, z kanceláře vězeňské psycholožky Petry Kašparové. Chci jí tímto vyjádřit poklonu za profesionální jednání, stručné a přesné informace, které ve mně podpořili motivaci. Dne 23. 11. 2016 ve 13:00 hod, jsem se dostavil na vrátnici, kde jsem musel ponechat mobilní telefon, předložit občanský průkaz. Jsem kuřák, proto jsem se zeptal na krabičku cigaret, ale v tom nebyl problém, protože vězni mají cigarety povoleny. Následovala kontrola ostrahou, která mi připomínala letištní kontrolu, z důvodu kontrolního rámu na přítomnost kovových a jiných předmětů, které nejsou žádoucí. Paní Kašparová mě následně pohostila ve své kanceláři vodou vhodnou pro má vyprahlá ústa, bavili jsme se o denním chodu věznice, charakteristikách práce vězeňského psychologa a etických pravidlech výzkumu. Jelikož byli vězni o výzkumu předem informováni, čekali jsme do 13:15 hod. na jejich návrat z různých aktivit.

Výzkum proběhl na půdě tří oddělení, umístěných na jiném podlaží. Všechna podlaží nabízela na obou stranách určité oddělení. Vězeňské prostředí se na mě podepsalo akutní nervozitou, jež se projevovala suchem v ústech a rozpačitým vystupováním, které je uklidňující podobně jako fakt, že na mě v kulturní místnosti čeká 30 trestanců. V místnosti byly stoly, židle a věc, jejíž přítomnost znervózňuje téměř všechny svobodné občany - malá televize. Dotazníky jsem měl vytištěné a připravené k vyplnění, ale zapomněl jsem na psací potřeby, což napravila paní Kašparová. Její úloha při výzkumu hrála klíčovou roli, protože o mě na úvod pronesla pár slov a pak mě hodila rovnou do vody. Zadal jsem instrukce, informoval o průběhu, záměru, možnosti přečíst výslednou práci, anonymitě, dobrovolnosti a pomoci v případě pochybností. Během instruktáže

mi celkem vyschlo v ústech i v hrdle, což mi znepríjemňovalo komunikaci. V reakci na mé objektivně pozorovatelné nejisté vystupování, jsem se dozvěděl o možnosti exkurze na místní toalety, které jsem nakonec nevyužil. Díky bohu je všechno o cviku, tak jsem mohl pozorovat zlepšení s každým dalším oddělením. Mého nenápadného nervózního vystupování si kupodivu všimla i psycholožka, dostal jsem krizovou intervenci a bylo po problémech.

Překvapila mě, velká účast a ochota k vyplnění dotazníku. Oceňuji, jejich schopnost a předstírané aktivní naslouchání, nevyrušování. Podařilo se mi získat 56 vyplněných názorových škál, samozřejmě беру data s rezervou, nemohu chtít výkony, když se neznáme a nemám jejich důvěru, ale i tak mně to udělalo radost. Výzkum jsem zvládl rychle, všechna oddělení za 75 minut, proto jsem dostal prostor k realizaci 2 strukturovaných rozhovorů s dobrovolnou účastí.

Rozhovory proběhly v kanceláři paní Kašparové, za její tiché přítomnosti. Seděl jsem na jejím místě a naproti mně seděl odsouzený. Hned mě zaujala obecnost a strohost odpovědí, asi poznamenání ze soudního procesu – „cokoliv řeknete, může být použito proti vám“. Osobnější otázky dostaly prostor v konečné fázi dotazníku a vážím si, že i na ně jsem dostal odpověď.

Vyděsilo mě, že vidím svět ve velmi podobné optice jako vězni, proto jsem schopný respektovat a empaticky naslouchat jejich interpretacím, zároveň jsem držel hranice a strukturu rozhovoru. Rozhovory jsem protáhl 30 minut po časovém limitu, ale paní Kašparová nechala citlivě ukončení rozhovoru v mé kompetenci. Rychlé rozloučení, podání ruky, upřímný pohled do očí a poděkování za účast, oboustranná zpětná vazba s psycholožkou a zběsilý útěk do bezpečí mého automobilu. Pustil jsem si hudbu, zapálil cigaretu, přemýšlel a s rozporuplnými pocity, svobodně odjel z areálu.

10. Aplikovaná metodika výzkumu

Kvalitativní výzkum je realizován na skupině respondentů, s cílem zjistit jak se chovají a proč se tak chovají a pomáhá tak dosáhnout výzkumného záměru.

Metoda příležitostného výběru zástupců výběrového souboru populace, dle mého názoru, slibuje ve vězeňském prostředí předpoklad motivace. Motivování účastníků k vyplnění osobních postojů za mě provedla psycholožka Kašparová, která odsouzené o mém příjezdu a záměru informovala dostatečně dlouho dopředu, takže se každý mohl rozhodnout a důkladně své rozhodnutí promyslet.

Pro účel zjištění postojů k trestné činnosti a postojů k trestu jsem zvolil metodu názorové škály, která se využívá hlavně ke zjištění názorů na kontroverzní témata dětí ve škole. Robert Čapek (Čapek, 2015) ji uvádí ve své knize jako metodu, která je spojena s pohybem po třídě. Učitel utvoří prostor pro vytvoření škály ano – ne či pro – proti. Na levé straně se utvoří skupina žáků, která souhlasí s daným výrokem, na straně druhé pak skupina žáků, která s výrokem nesouhlasí a uprostřed je skupina, která na danou problematiku nemá kladnou ani zápornou odpověď.

Ve vězení by byl tento přístup poněkud problematický a navíc si myslím, že by jeho použití bylo absurdní, proto jsem metodu přenesl na papír a modifikoval ji pro snadnější využití v praxi. První část názorové škály odpovídá postoji vězně ke spáchané trestné činnosti. Je tvořena nedokončenou větou: „Moje trestná činnost byla ...“ s možnostmi bipolárních odpovědí: **správná X nesprávná; prospěšná X neprospěšná; dobrá X špatná; nutná X zbytečná; spravedlivá vůči společnosti X nespravedlivá; nepoškozující jedince ani společnost X poškozující jedince i společnost** a **nutná X zbytečná** (kontrolní). Následuje věta: „Moje trestná činnost mi je ... s možnostmi **lhostejná X mám pocity viny, přináší vnitřní uspokojení X nepřináší vnitřní uspokojení.**

Druhá část je vyjádřením postoje odsouzeného k uloženému trestu odnětí svobody, vyjádřeno nedokončenou větou: „Trest odnětí svobody, který mi byl uložen, je ... opět s možností výběru: **spravedlivý X nespravedlivý; mírný X přísný; prospěšný X zbytečný, respektující důstojnost člověka X ponižující důstojnost člověka; zasloužený X nezasloužený;** následuje uzavřená otázka: Umožňuje trest odnětí svobody nápravu? **Umožňuje X zabraňuje** nápravě) a kontrolní otázka o důstojnosti v souvislosti

s uloženým trestem odnětí svobody: „Trest mě osobně ...“ s alternativou **zahanbuje X nezahanbuje**. Vězni měli za úkol označit na číselné škále míru souhlasu s určitou vlastností. Pozitivní odpověď hodnotili počtem bodů, kdy definitivní souhlas vyjadřuje číslo tři. Diferenciace úrovně souhlasu je dosahováno pomocí tří různých úrovní souhlasu. Číslo tři reprezentuje definitivní rozhodnutí, tedy souhlas bez pochybností, dva body mají využití v případě prostého souhlasu s možností dalších úvah a pochybností a jeden bod poukazuje na větší míru pochybností, ale stále převažuje tendence k pozitivní odpovědi. Ve středu názorové škály figuruje neutrální nula, znamená nejednoznačné rozhodnutí. Je funkční v případě, kdy je respondentovi otázka nepříjemná, neví jakou volbu zvolit, ale přesto se chce k dané otázce vyjádřit. Záporné hodnoty, o stejných diferenciačních výpovědích využívají subjektivního negativního významu slova a slouží tak pro snadnější orientaci v nabízených alternativách.

Příklad: *Moje trestná činnost byla ...*

SPRÁVNÁ 3 2 1 0 -1 -2 -3 NESPRÁVNÁ

Významné množství důležitých dat jsem získal na základě strukturovaného hloubkového rozhovoru. Přípravu jsem provedl v pohodlí svého domova, abych redukoval potencionální zkreslení, které bych mohl způsobit nervozitou a nepozorností. Mohl jsem svou pozornost cílit na pozorování chování a zároveň jsem si poskytl větší prostor pro introspekci a sebereflexi ze získaných zkušeností v testové situaci.

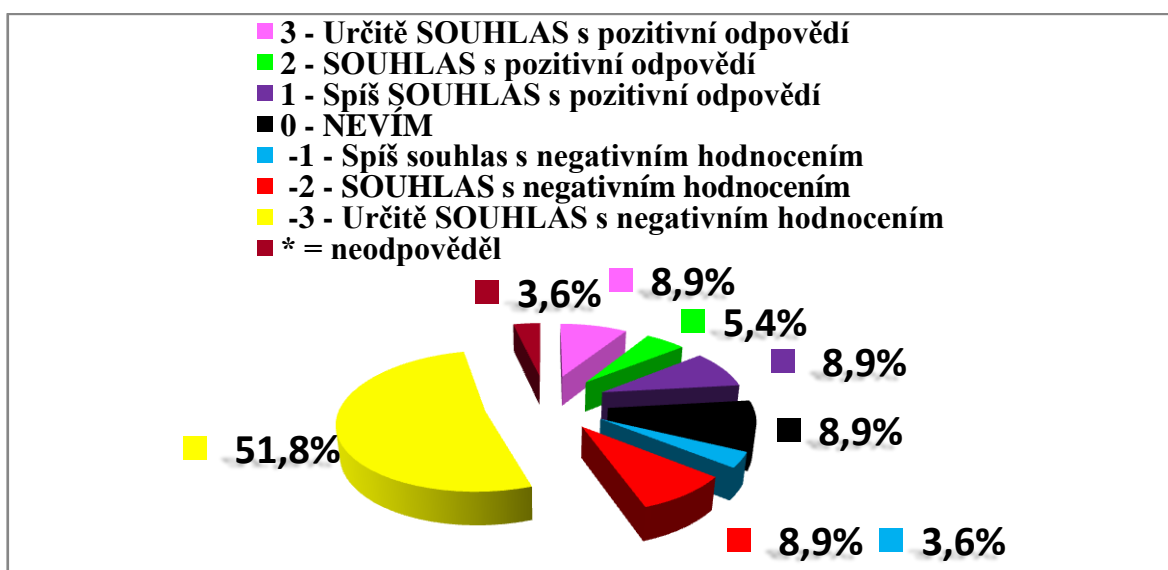
1. Jaký trestný čin jste spáchal a na jak dlouho jste odsouzený k trestu odnětí svobody?
2. Byl to váš první spáchaný trestní čin? Jaké další trestné činy jste spáchal?
3. Jakého trestného činu nejvíce litujete a proč?
4. Řekněte mi váš osobní názor, co vás vedlo ke spáchání trestného činu?
5. Myslíte si, že s páčáním trestné činnosti po odpykaném trestu nadobro skončíte? Co budete dělat jinak?
6. Má na vás nějaký vliv program zacházení? Pohovory s psychologem? Se sociálním pracovníkem ...?
7. Litujete svého trestného činu? Ano? Proč?
8. Jak jste se cítil bezprostředně před spácháním trestného činu?
9. Jak jste se cítil při páčání trestného činu?
10. Jak jste se cítil bezprostředně po spáchání trestného činu?

- 11.** Myslíte si, že dokážete žít „normální život“ v souladu se sociálními normami? Co ve vás tato otázka vzbuzuje, nad čím přemýšlíte?
- 12.** Co vy osobně považujete za příčinu vaší kriminální kariéry?
- 13.** Snažil jste se sám před sebou obhájit trestný čin? Jak?

Kvalitativní výzkum je založen na induktivní metodě tvorby tvrzení. Na začátku nejsou stanovené pevné a jasně definované hypotézy, a proto se pomocí dat z názorové škály a hloubkového individuálního rozhovoru, snažím předpokládat specifický soubor znaků, charakteristický téměř všem příslušníkům homogenní skupiny.

11. Výsledky

11.1. Subjektivní hodnocení **správnosti** spáchané trestné činnosti

Graf č. 1 – Správnost spáchané trestné činnosti

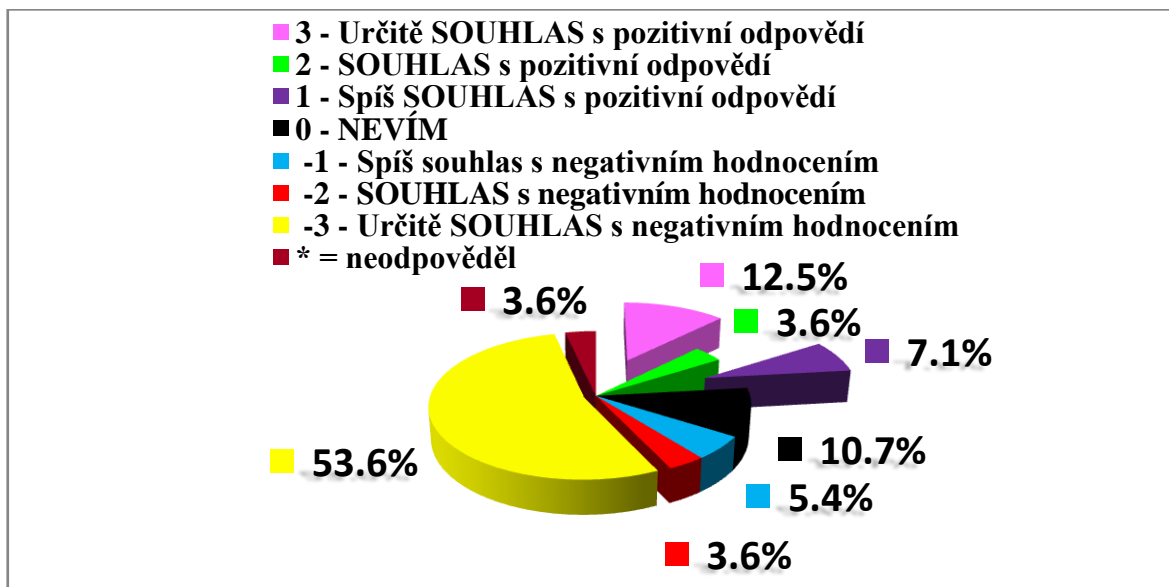
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí	5	8,9%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	3	5,4%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	5	8,9%
0 - NEVÍM	5	8,9%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	2	3,6%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	5	8,9%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením	29	51,8%
* = neodpověděl	2	3,6%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 1 - Správnost spáchané trestné činnosti

Nadpoloviční většina dotázaných hodnotí spáchanou trestnou činnost jako nesprávnou, tedy že si uvědomuje negativní aspekty pro společnost i pro sebe sama (sociální izolace). Určitě se dá pochybovat nad záměrem zvolení této volby, ale to není předmětem mého zkoumání. Téměř 65% dotázaných souhlasí s tvrzením o nesprávnosti spáchané trestné činnosti. Dle mého názoru, pokud si člověk uvědomuje škodlivost svého činu, mohu o něm soudit, že uvažuje nad svým chováním a dokáže jej zhodnotit v obecné rovině, která předpokládá následný rozvoj dalších souvislostí a práci s nimi. U této skupiny, předpokládám zvýšenou pravděpodobnost výskytu dg. ADHD/ADD a spáchání trestného činu, jako důsledek frustrace z prožívané „defektnosti“. Pouze 23,2% nespátřuje ve spáchaném trestném činu negativní aspekty, proto jej považuje za správný. V této skupině předpokládám vyšší riziko výskytu neschopnosti odložit okamžité uspokojení,

sociálně patologické snahy zabezpečit rodinu na úkor ostatních příslušníků společnosti a diagnózu antisociální poruchy osobnosti.

11.2. Subjektivní hodnocení **prospěšnosti** spáchané trestné činnosti

Graf č. 2 – Prospěšnost spáchané trestné činnosti

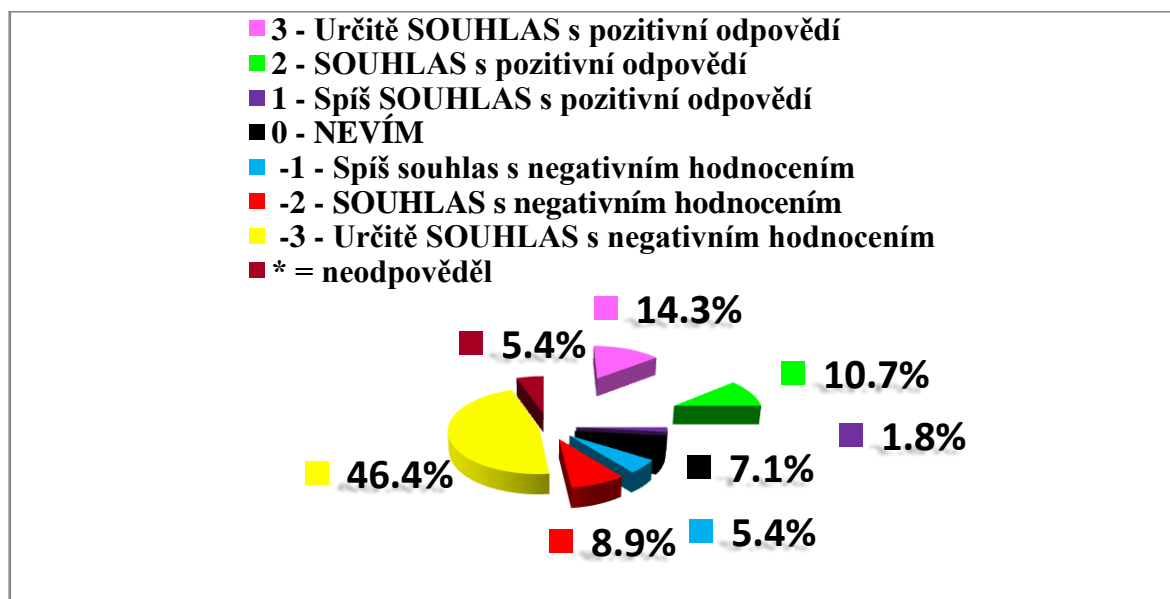
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí	7	12,5%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	2	3,6%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	4	7,1%
0 – NEVÍM	6	10,7%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	3	5,4%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	2	3,6%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením	30	53,86%
* = neodpověděl	2	3,6%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 2 - Prospěšnost trestné činnosti

Otázku prospěšnosti/neprospěšnosti jsem záměrně přesně nespécifikoval, abych si nechal prostor pro další rozvoj úvah. Mé očekávání reflektuje vnímání této položky v kontextu prospěšnosti pro společnost. V takovém případě číslo 53,86% odráží předpoklad, že vězni odpovídali s vidinou prospěchu z prožívání pozitivního hodnocení a eventuálního zisku výhody za očekávanou „uvědomělou“ odpověď. Na druhou stranu mohli položce rozumět ve smyslu svého neprospěchu v podobě trestu odnětí svobody, sociální degradace, nutnosti respektovat interní řád, denní režim a stereotyp vězeňského systému. Napadá mě také hodnocení neprospěchu z hlediska vnímání oběti trestného činu, což naznačuje potencionální přítomnost empatie a svědomí, jejichž výskyt

nepředpokládám u uvězněných osob v případě, že uvažuji v prostoru teorie etiketování, kterou jsem bezpochyby také ovlivněn. Tuto úvahu mohu rozvinout i v povaze prospěchu čili víry v možnost vlastní nápravy, kdy by projevil přijetí odpovědnosti za neakceptovatelné chování na svobodě.

11.3. Subjektivní hodnocení **nutnost** vs. **zbytečnost** spáchané trestné činnosti.

Graf č. 3 - nutnost X zbytečnost

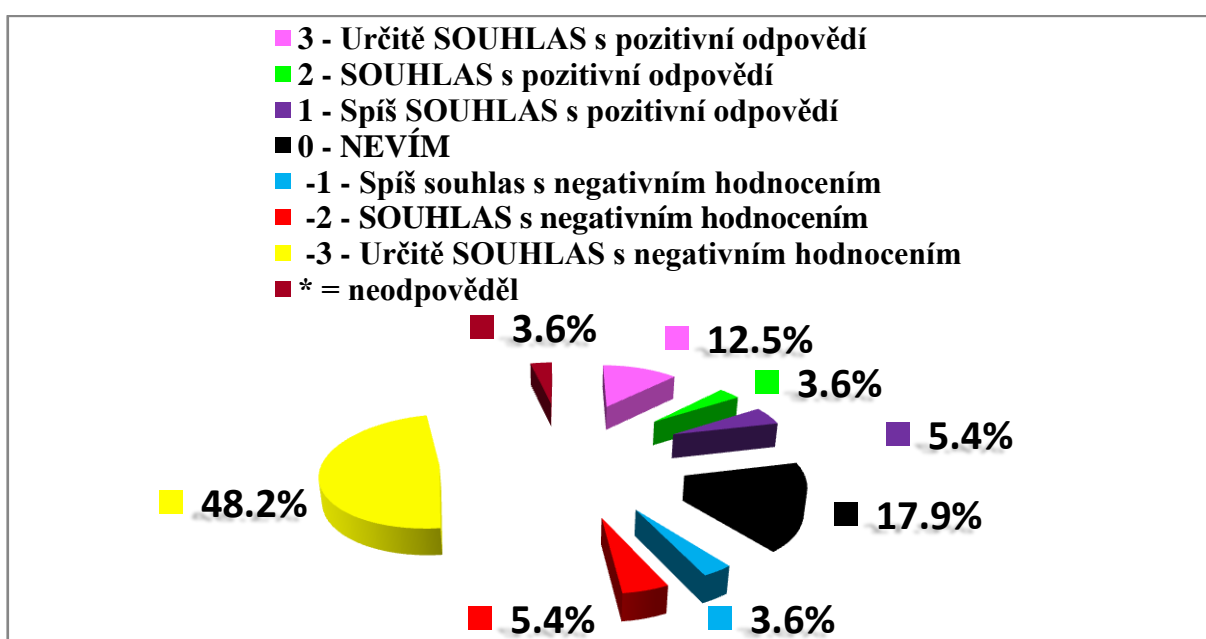
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí	8	14,3%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	6	10,7%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	1	1,8%
0 – NEVÍM	4	7,1%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	3	5,4%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	5	8,9%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením	26	46,4%
* = neodpověděl	3	5,4%
Celkem	56	100%

Tabula č. 3 - nutnost X zbytečnost

Z mého pohledu, je tato otázka vypovídající o míře soustředění a úrovni rozumových schopností respondenta reagovat na postojovou škálu. Očekával bych 100% zastoupení u odpovědi nutnosti spáchat trestný čin (reálné zastoupení = 26,8%). Jelikož bylo sociálně – patologické chování uskutečněno, muselo být motivováno podnětem, který byl v danou situaci, vyhodnocen jako nutně potřebný, a proto došlo k rozvinutí aktivity, řízenou vědomým záměrem uspokojit vlastní potřeby. Co jsem schopný připustit v reakci

na téměř 50% zastoupení opačného postoje, manifestujícího zbytečnost činu, je zpětné zhodnocení důležitosti potencionálního zisku v závislosti na současné situaci, vyjádřené určitou délkou trestu, která téměř ve všech případech nekoresponduje s vnímanou nebezpečností spáchaného činu odsouzenou osobou, což se projevuje s pocitem křivdy a prohloubenou nedůvěrou v právní systém a orgány činné v trestním řízení, což předpovídá potencionální nespolupráci a významné snížení úspěšnosti budoucí resocializace.

11.4. Subjektivní hodnocení uvědomovaného poškození jedince a společnosti spáchanou trestnou činností.

Graf č. 4 - Poškození jedince a společnosti

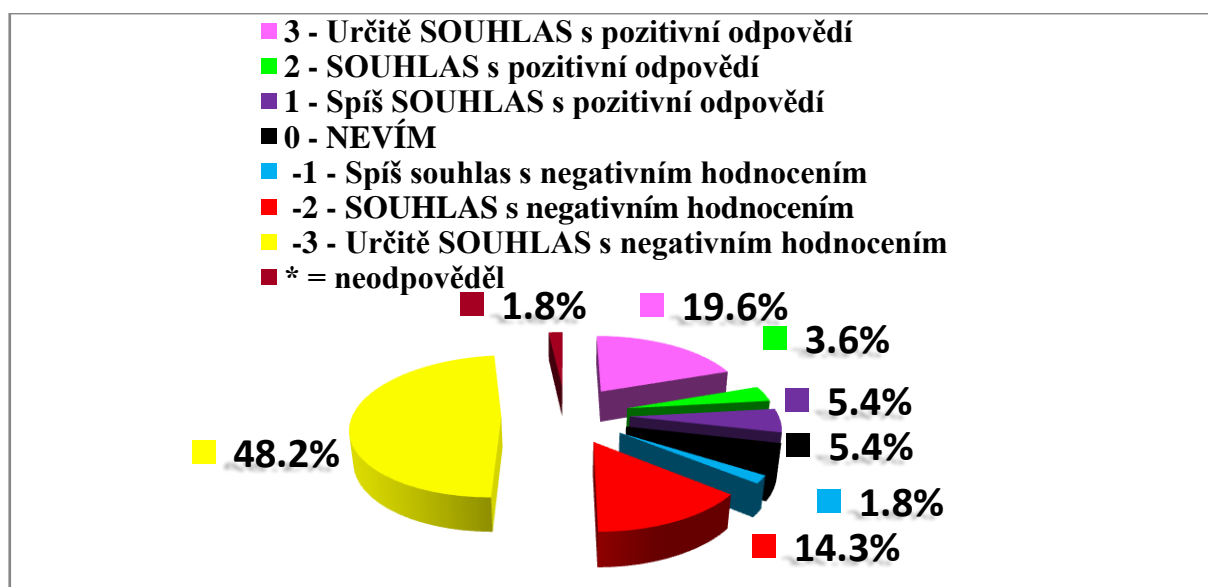
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí	7	12,5%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	2	3,6%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	3	5,4%
0 – NEVÍM	10	17,9%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	2	3,6%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	3	5,4%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením	27	48,2%
* = neodpověděl	2	3,6%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 4 - Poškození jedince a společnosti

Hodnota 18% vyjadřuje neutrální vyjádření deseti respondentů. V tomto případě uvažují nad vlivem ego – obranného mechanismu - vytěsnění, kdy si 18% vězňů není

schopno vybavit, připustit a odpovědět na zásadní otázku, která, dle mého názoru, významně ovlivňuje soudem vyměřenou délku trestu odnětí svobody. Jedinec, který lituje svého činu, poukazuje na skutečnost, že je sociálně schopný a dokáže uvažovat nad následky svého jednání v kontextu rozsahu a míry poškození oběti (jedince) i celé společnosti. Téměř 50% zastoupení očekávaných odpovědí vyjadřující uvědomění aspektu a důsledku trestného počinání je pro mě vyjádřením lhostejnosti odsouzených vůči potřebám sociálního okolí, protože kdyby to tak opravdu cítili, pravděpodobně by se nevyskytovali v nápravném prostředí a nevyplňovali mi data pro diplomovou práci. Vypovídá to také o obtížné povaze procesu resocializace, která selhává právě na absenci sociální citlivosti a empatie.

11.5. Přítomnost pocitu viny

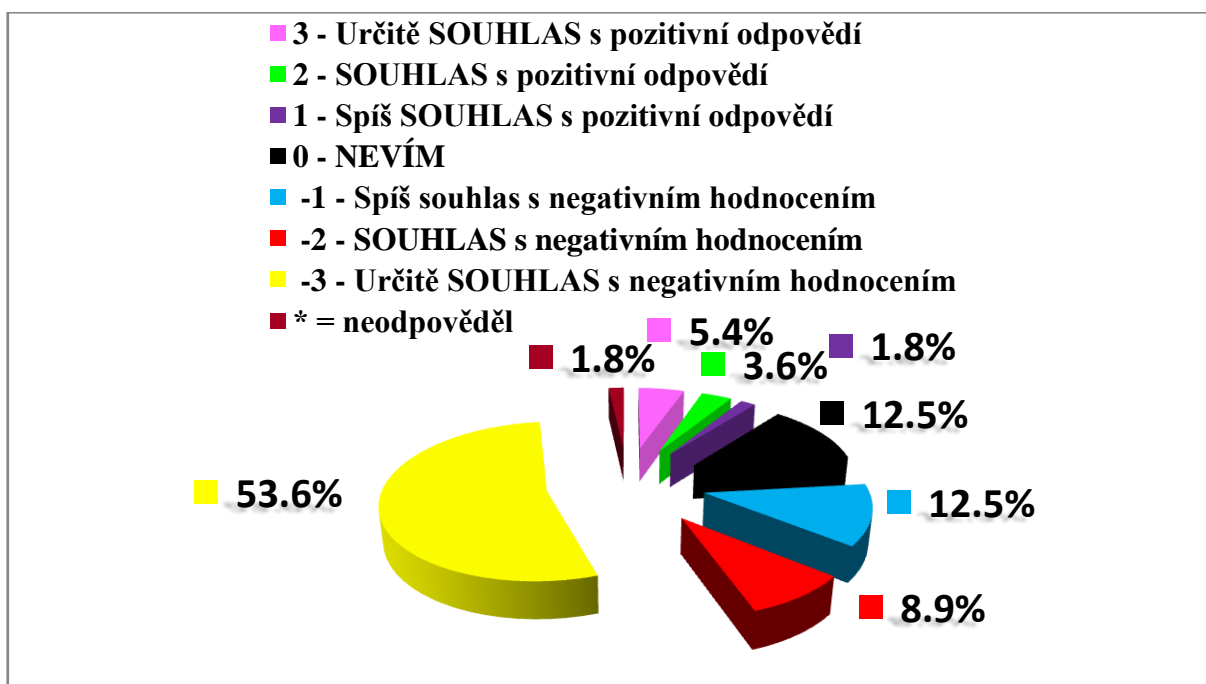

Graf č. 5 - Pocit viny

3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (lhostejnost)	11	19,6%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	2	3,6%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	3	5,4%
0 – NEVÍM	3	5,4%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	1	1,8%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	8	14,3%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (pocit viny)	27	48,2%
* = neodpověděl	1	1,8%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 5 – Pocit viny

11.6. VNITŘNÍ USPOKOJENÍ ze spáchané trestné činnosti

Graf č. 6 - Vnitřní uspokojení

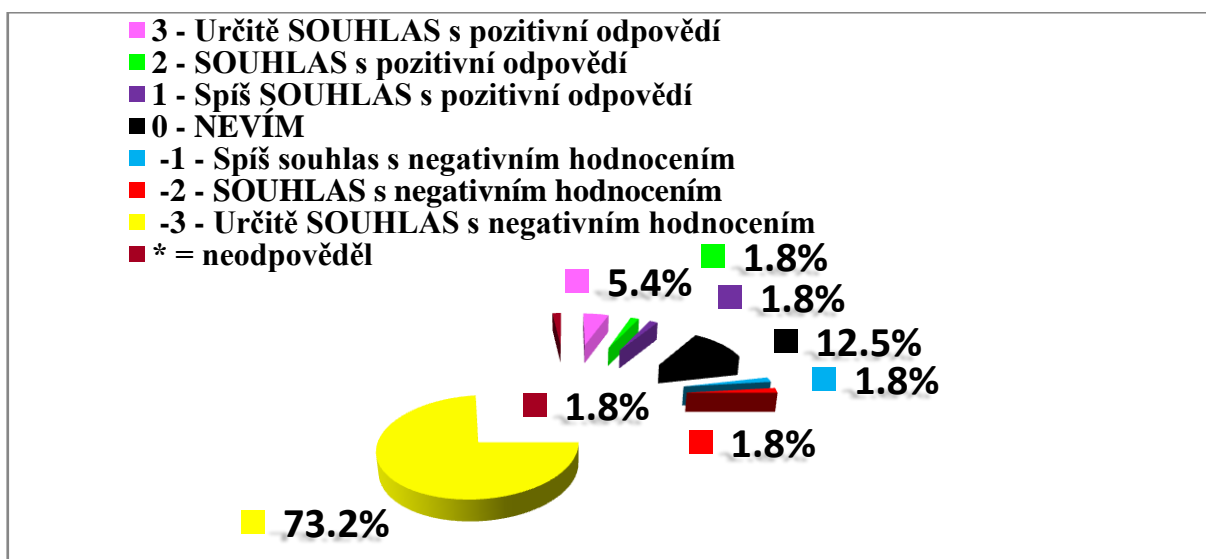
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (vnitřní uspokojení)	3	5,4%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	2	3,6%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	1	1,8%
0 – NEVÍM	7	12,5%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	7	12,5%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	5	8,9%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (bez vnitřního uspokojení)	30	53,6%
* = neodpověděl	1	1,8%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 6 - Vnitřní uspokojení

Prožívání pocitů viny (48,2%) a absence pocitu vnitřního uspokojení (53,6%) vyjadřují nápadně podobné hodnoty. Přináší mi tak pozitivní zpětnou vazbu, že respondenti odpovídali přiléhavými odpověďmi na zadání. Netvrdím, že to vypovídá o spolehlivosti dat, ale je to náznak potencionální reálné výpovědní hodnoty, což mě těší a v případě mé diplomové práce zatím stačí.

V následující části výsledky reprezentují individuální postoje k uloženému trestu odnětí svobody.

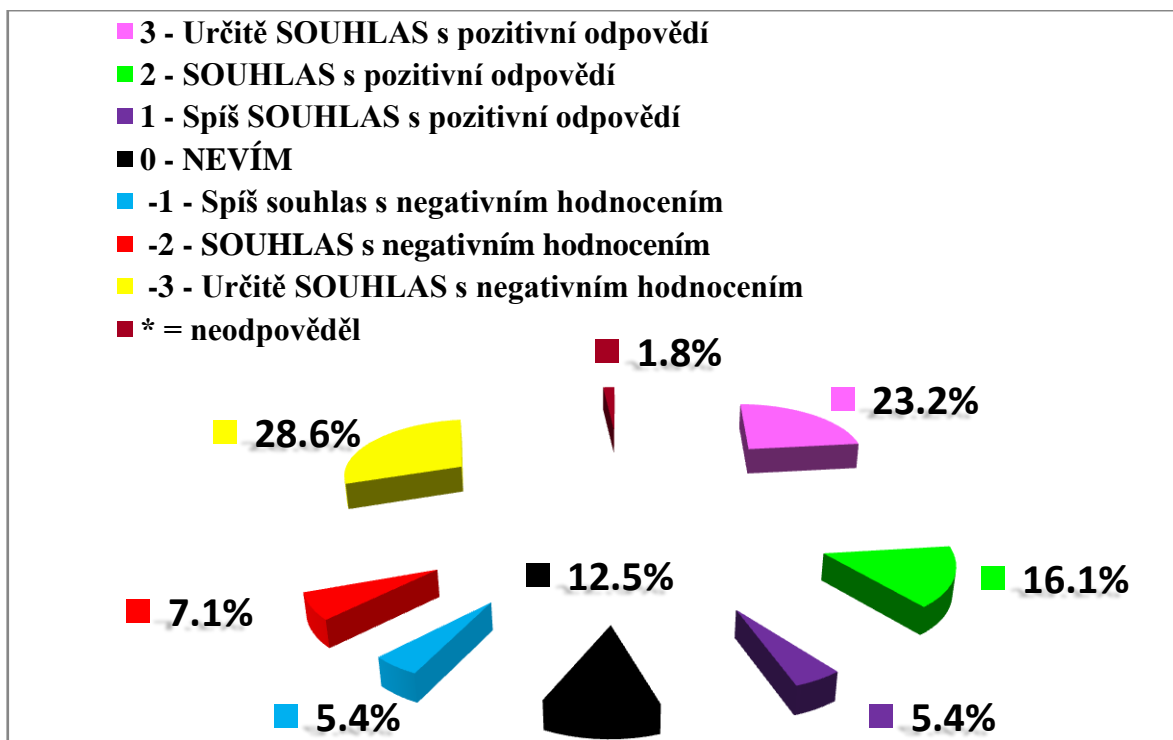
11.7. Vnímaná **SPRAVEDLNOST** uloženého trestu odnětí svobody.

Graf č. 7 - Spravedlnost

3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (Spravedlivý)	3	5,4%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	1	1,8%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	1	1,8%
0 – NEVÍM	7	12,5%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	1	1,8%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	1	1,8%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (Nespravedlivý)	41	73,2%
* = neodpověděl	1	1,8%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 7 - Spravedlnost

Graf č. 8 - Mírný X Přísný

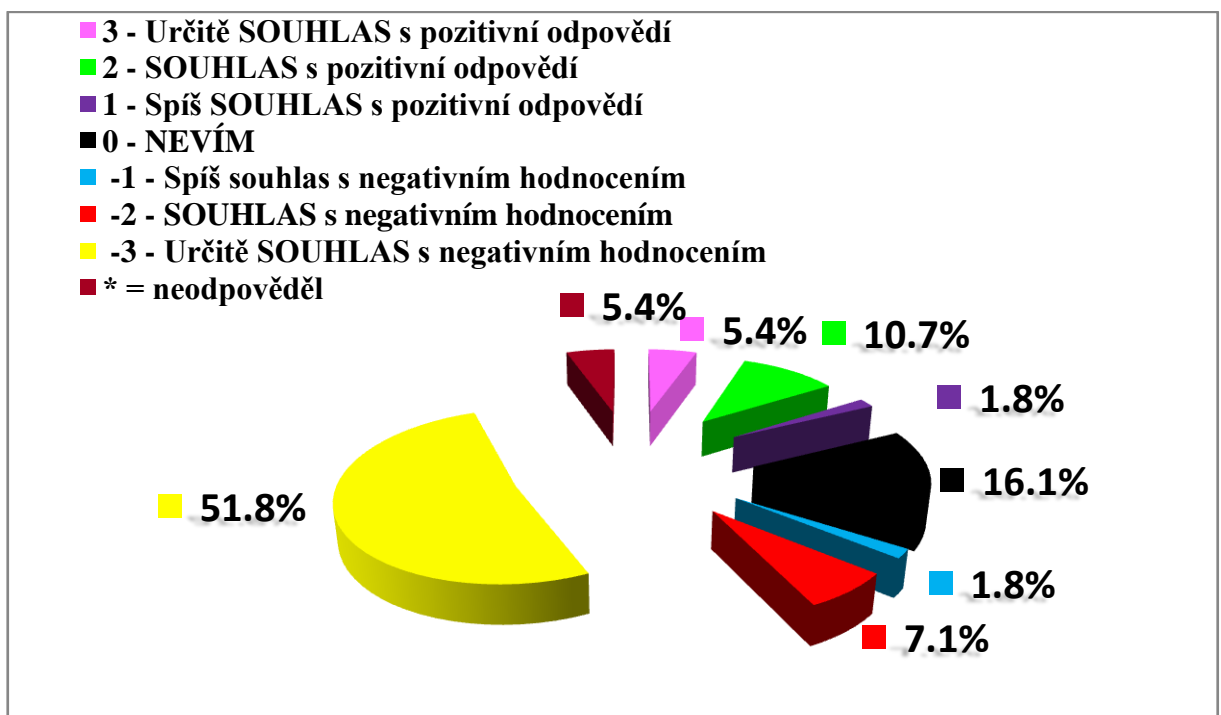
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (Mírný trest)	13	23,2%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	9	16,1%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	3	5,4%
0 – NEVÍM	7	12,5%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	3	5,4%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	4	7,1%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (Přísný trest)	16	28,6%
* = neodpověděl	1	1,8%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 8 - Mírný X Přísný

Zaujala mě shoda četností odpovědí NEVÍM (12,5%) v hodnocení spravedlnosti a míry přísnosti trestu. Přemýšlím a hledám potenciaální příčiny takového rozhodnutí, když má člověk možnost svobodně projevit vlastní názor na soudem uloženou dobu v přísném omezení ve všech aspektech lidského života. Myslím si, že takový člověk je buď v roli „prvopachatele“ a názor si teprve utváří, prostřednictvím sociálního srovnávání s ostatními

nebo nedosáhl adaptace chování v procesu prisonifikace. V druhém případě bych se však přikláněl k předpokladu rozhodnutí neúčasti, na kterou měli všichni právo. Opravdu by mě zajímalo, jestli je důvod stejný a hlavně čím je charakteristický ve všech sedmi případech. Naopak mě nepřekvapuje poměrně často manifestovaná křivda v alternativě nespravedlnosti trestu (73,2%), která však nesouvisí s pociťovanou přísností trestu (41,1%), což jsem očekával, ale zde se mi očekávání nepotvrdilo. Zajímá mě, jaký rozdíl vězni připisují spravedlnosti a přísnosti, protože jsem tyto alternativy považoval za téměř totožné. Příjemným překvapením je četnost 44% vězňů, kteří svůj trest označili jako mírný a mým dalším úkolem bude identifikovat zásadní kritérium pro kladné rozhodnutí. Jedná se o délku trestu? O možnost pobytu ve vězení s ostrahou? Je to způsobeno dobrým kolektivem na ubikaci? Má se jedinec kam vrátit?

11.8. Subjektivní hodnocení **prospěšnosti** a **potencionální nápravy** trestu

Graf č. 9 - Prospěšnost

3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (Trest je prospěšný)	3	5,4%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	6	10,7%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	1	1,8%
0 – NEVÍM	9	16,1%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	1	1,8%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	4	7,1%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (Trest je zbytečný)	29	51,8%
* = neodpověděl	3	5,4%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 9 - Prospěšnost

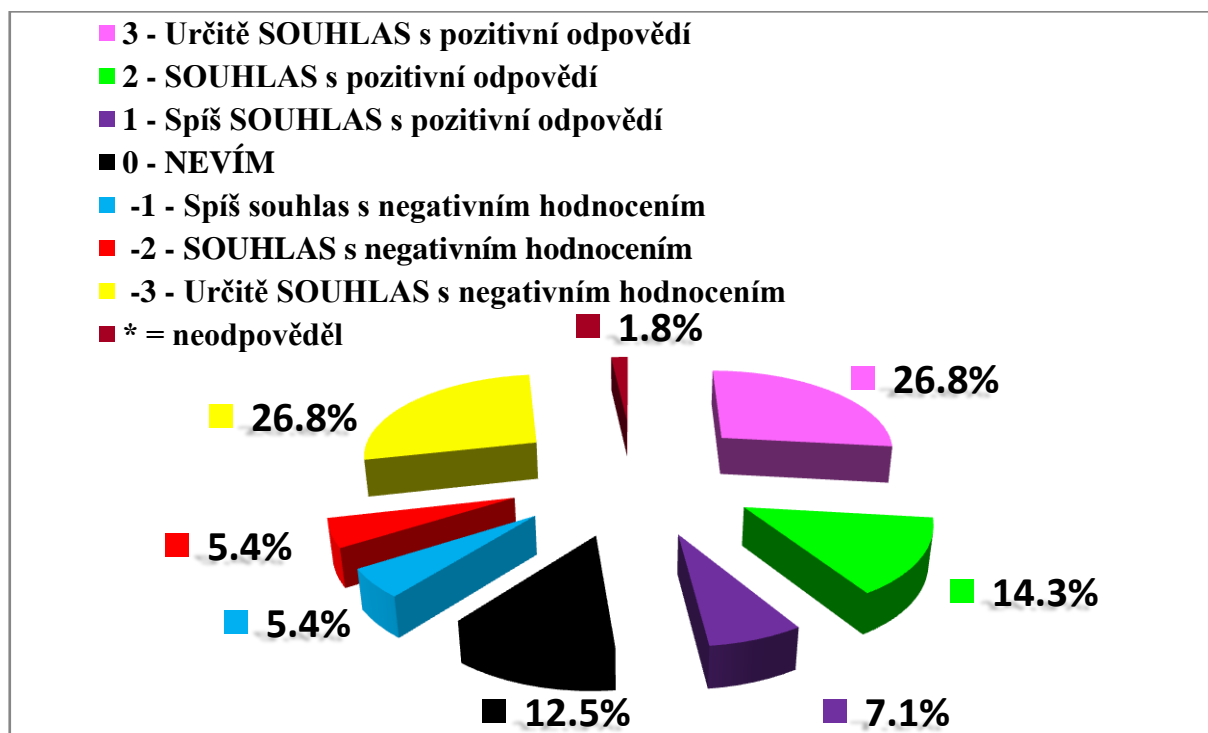
3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (Trest umožňuje nápravu)	10	17,9%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	9	16,1%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	6	10,7%
0 – NEVÍM	7	12,5%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	3	5,4%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	6	10,7%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (Trest zabraňuje nápravě)	14	25,0%
* = neodpověděl	1	1,8%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 10 - Náprava

Ačkoliv téměř 52% zúčastněných respondentů považuje uložený trest za zbytečný, tak 44,7% připouští, že trest odnětí svobody umožňuje nápravu. Osobně jsem neočekával shodu v těchto, dle mého názoru, protichůdných tvrzeních. Myslím si, že vězni v postojích, označujících zbytečnost trestu, předpokládají, že omezení osobní svobody a stažení jedince ze sociálního prostředí páchá další zbytečné osobnostní deficity, které mohly být rozvinuty jiným způsobem, než právě institucionalizovaným vymáháním sociálních a právních norem. Osobnostní deficity a predispozice získané v procesu prisonifikace a také dlouhodobým pobytem v asociálním prostředí významně zvyšuje pravděpodobnost budoucího výskytu sociálně – patologického jednání, jehož následky mohou být mnohem horší než před uvězněním. Ano, souhlasím s tímto tvrzením, ale zároveň mě nenapadá řešení, které by zajišťovalo osobnostní rozvoj a zároveň zajišťovalo bezpečnost společnosti. Vězení plní ochrannou funkci společnosti, pozitivně zvyšuje subjektivní pocit

bezpečí sociálně schopných a kompetentních příslušníků společnosti. Myslím si, že určité rezervy v zacházení s vězni jsou, ale za ty zodpovídá stát nedostatečnou finanční podporou, která by v tomto případě našla efektivní využití a společnost by si modernizaci v této oblasti rozhodně zasloužila.

11.9. Respektuje trest odnětí svobody **důstojnost**

Graf č. 10 - Důstojnost

3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (Trest respektuje lidskou důstojnost)	15	26,8%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	8	14,3%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	4	7,1%
0 – NEVÍM	7	12,5%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	3	5,4%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	3	5,4%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (Trest nerespektuje lidskou důstojnost)	15	26,8%
* = neodpověděl	1	1,8%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 11 - Důstojnost

3 - Určitě SOUHLAS s pozitivní odpovědí (Trest mě nezahanbuje)	25	44,6%
2 - SOUHLAS s pozitivní odpovědí	6	10,7%
1 - Spíš SOUHLAS s pozitivní odpovědí	5	8,9%
0 – NEVÍM	8	14,3%
-1 - Spíš souhlas s negativním hodnocením	1	1,8%
-2 - SOUHLAS s negativním hodnocením	2	3,6%
-3 - Určitě SOUHLAS s negativním hodnocením (Trest mě zahanbuje)	6	10,7%
* = neodpověděl	3	5,4%
Celkem	56	100%

Tabulka č. 12 - Zahanbení

V prvním případě se ptám, zda trest odnětí svobody mohou vězni charakterizovat jako respektující lidskou důstojnost. Panuje přesná shoda mezi zástupci, kteří zauímají opačný postoj. V tabulce 26,8% respondentů zauímá názor, že ve vězení nepřicházejí o lidskou důstojnost. Stejný počet (15 vězňů; 26,8%) považuje trest za situaci, kdy nedochází k respektování důstojnosti člověka. Samozřejmě se jedná o rozdíly vzniklé procesem socializace, který se rozvíjí v závislosti na rodinném zázemí, specifickém kulturním a sociálním kontextu. Člověk, který pochází z velmi špatných poměrů, bude vidět svět úplně jinou optikou než člověk z vyšší vrstvy.

Ovšem velmi podobně definovaná otázka, týkající se zahanbení člověka, poskytuje odlišná zjištění. Příjemným zjištěním je 45% zúčastněných, kteří se ve výkonu trestu necítí být zahanbeni. Mé očekávání negativního hodnocení aspektu zahanbení, která významově kopíruje kvalitu lidské důstojnosti, podává odlišná zjištění. Jsem velmi rád, že jsem se do výzkumu pustil v obecnější rovině, což mi pomohlo pochopit základní mechanismy úspěšného vězeňského výzkumného záměru. Zjistil jsem, že správná volba slov jako nositelů ústředního významu, je nutné volit s ohledem na jazykové i rozumové schopnosti a kompetence budoucích respondentů. Nemohu předpokládat, že sociálně vyloučení lidé nežijí běžný život a nemají příležitost ke stejnému množství podnětů a událostí jako my ostatní.

Opět upozorňuji na, dle mého názoru, vysoké procento (14,3%) uvězněných osob, které nejsou schopné odpovědět na otázku o základním právu každého člověka a to je právo na lidskou důstojnost. Určitě nemůžeme ustupovat od trestu pro jedince neschopné fungovat v souladu s ostatními, ale je třeba se snažit o jejich rozvoj a dát jim příležitost na

nový začátek, protože každý člověk určitě zná krizovou situaci, kdy je schopen jednat impulsivně a bez ohledu na následky svého jednání, takže jsme všichni „jednou nohou v kriminále“.

Získaná data v tabulkách i grafech vyjadřují hodnocení postoje zejména záporným hodnocením (-3), což vyjadřuje definitivní souhlas s hodnocením negativní alternativy nedokončené věty. Vysvětluji si to působením negativních aspektů v negativním prostředí. Vězení rozhodně není místem, kde se prožívají životní radosti, protože mají výrazně redukováný osobní prostor, kde by si mohli vydechnout. Ubikace se 12 lůžky disponuje 12ti odlišnými osobnostmi, které se podstatnou část života rozvíjeli v asociálním kontextu a v bídných sociálně – kulturních podmínkách. Rozhodně jsem pro, aby i tito lidé dostali šanci na normální život v sociálním prostředí bez urážek, bez hodnocení a neustálého strachu z nebezpečí, který jedince nutí k neustálé ostražitosti, což musí být vysilující. V současné době, kdy společnost poskytuje službu, která zpříjemňuje život umírajícím (paliativní péče), může přece fungovat i služba, zkvalitňující život odsouzených lidí, kteří mají podstatnou část života stále před sebou, takže není nutné generalizovat jejich selhání, které je už díky trestu odnětí svobody stojí cenu, kterou si málokdo z nás dokáže představit.

11.10. Strukturovaný individuální a hloubkový rozhovor s odsouzenými

S ohledem na respektování důstojnosti člověka jsem povinen dodržovat anonymitu odsouzených. Můj výzkum postojů i případová studie bere v potaz následující zákony:

1. **Zákon č. 101/2000 Sb.**, o ochraně osobních údajů, v platném znění, který zaručuje anonymitu odsouzených účastníků výzkumu.
2. **Zákon č. 40/2009 Sb.**, trestní zákon, v platném znění, který se věnuje neoprávněnému nakládání s osobními údaji či neohlášení a nepřekažení trestného činu, pokud by odsouzený oznámil výzkumníkovi trestný čin, který spáchal, ale za který není nebo nebyl trestán.
3. Vnitřní řád věznice stanovuje denní rozvrh chodu věznice, činnost odsouzených a život ve věznici, a to na základě zákona č. **169/1999 Sb.**, o výkonu trestu odnětí svobody, v platném znění.

1. *respondent*

OA (Osobní anamnéza): porod bez komplikací, tříselná kýla, vytržené mandle, lehký otřes mozku (spadl z kola), bez zlomenin

RA (Rodinná anamnéza): rodina se rozpadla po odchodu otce v jeho 6ti letech – tvrdí, že byl dobrý člověk, ale často podléhal vášním = první náznaky impulzivity; matku má rád, starala se o něj a je to věřící křesťanka; na jeho výchově se podílel jeho o 5 let starší bratr – bral ho jako autoritu – brácha ho držel zkrátka a byl na něj velmi přísný

V pubertě jeho bratr začal experimentovat s drogami (marihuana, LSD, lysohlávky – psilocibin), otec měl autonehodu a zemřel, jeho bratranec byl odsouzen (nevím proč)

SA (Sociální anamnéza): ve 3. třídě začal být problémový – začal chodit za školu a dělal naschvály vrstevníkům a šikanoval, škola ho nebavila, nedokázal se soustředit na řád a poslouchat autority, chtěl být středem pozornosti – „někdy jsem to prostě přehnal a pak jsem to musel uklidnit“; ve 14 letech první krádeže – aby ho přijali do party (aby si získal respekt) – začal experimentovat s drogami – mariuhana (THC – tetra – hydro cannabinol; lysohlávky – psilocibin; a LSD – pod vlivem těchto drog nepáchal trestnou činností. Trestnou činností páchal pod vlivem marihuany a alkoholu = obojí tlumí činnost CNS; školní docházku ukončil ve 2. Ročníku SŠ – chtěl být nezávislý a tvořit společnou budoucnost se svou partnerkou (o 5 let starší); vztah vydržel rok a půl, poté další partnerku nehledal, celý život se cítí být opuštěný, po roce bez vztahu už to nemůže vydržet, je frustrovaný a má pocit, že si uvědomuje důležité hodnoty – měl pocit, že dozrál.

Rozhovor:

1. TČ: Ublížení na zdraví s následkem smrti (pod vlivem alkoholu a marihuany) – délka trestu odnětí svobody: 11 let, v době rozhovoru „odpykáno“: 7,5 roku a má těsně před podmínkou.
2. První spáchaný trestný čin. Spáchal jich víc, ale ty mu nebyly dokázány.
3. Spáchal jsem pouze jeden TČ, za který jsem byl odsouzen na dlouhou dobu a toho lituju nejvíc.
4. TČ jsem spáchal pod vlivem alkoholu, marihuany a na základě špatného přístupu k životu, neřešil jsem možné následky, neuvědomoval jsem si vážnost situace.
5. Chci jít jinou, novou a lepší životní cestou. Stanovit si nové, kvalitní hodnoty a naplňovat své potřeby v souladu se sociálními normami. „Nic už mě netlačí, abych se vrátil do starých kolejí“
6. Program zacházení na mě má pozitivní vliv, musel jsem pochopit nové hodnoty, zdravé potřeby, ale trvalo mi to – „nebylo to hned“.

7. Ano lituji, mám pocit, že jsem se změnil z extroverta na introverta; mám pocit, že je hrozná škoda, že se to stalo a jsem ve vězení, no prostě se to nemělo stát.
8. Pociťoval jsem potřebu naplnit adrenalin, bral jsem to jako zábavu.
9. Nezabýval jsem se prožívanými pocity, ale vím, že jsem se cítil být v roli oběti
10. V roli oběti, jinak jsem to moc neřešil, ale už jsem si to urovnal v hlavě, byl jsem zmatený.
11. Sociálním normám se přizpůsobím, pokud to bude správné,
12. Pociťoval jsem potřebu být za každou cenu nezávislý.
13. Dodnes mám výčitky svědomí, chtěl bych to vzít zpátky, ale vím, že to nejde. Abych potlačil špatnou náladu, tak se snažím běhat a cvičit. Dneska věřím ve své schopnosti, ale ve vězení je nedokážu rozvíjet, už chci odsud vypadnout a rozvíjet svoje schopnosti.

Vází si upřímných lidí, dokáže je analyzovat, dělá si o nich obrázek – nerad někoho soudí podle prvního dojmu, nejdřív musí člověka poznat. Jsem sice ve vězení, ale nějakou zkušenost mi to dalo – poznal jsem spoustu situací a lidí – začnu si dávat pozor a vše si dopředu promyslím.

2. Respondent

Anamnestická data:

OA: porod bez komplikací, hematom na mozku – byl půl roku na JIP; běžné úrazy – důvod přičítá své hyperaktivitě (ADHD?)

RA: vychovala ho matka a otčím – oba dva má rád a mají pěkný vztah, má mladšího bratra – mají velmi dobrý vztah, otce nepoznal

V 15 letech se začal starat sám o sebe, přestěhovali se s matkou do Prahy – začal tam žít noční život („začal jsem si užívat noční Prahu“), uvádí, že jeho strýcové páchali trestnou činnost

Partnerský vztah měl, ale moc dlouho nevydržel, protože si ho nevážil a uvědomuje si, že skončil jeho vinou – zde nastal zlom – uvědomil si, že se mu to špatné vrací

SA: ukončené základní vzdělání, v Praze studoval obor: Klempíř – ve druhém ročníku studium přerušil, sice ho to bavilo, ale neměl pevné zázemí, které by ho v tom podporovalo, skvělé vztahy se spolužáky, učitele respektuje, snaží se chovat slušné a nebýt drzý, drogové zkušenosti: cigarety (nikotin), alkohol, marihuana (THC), pervitin (methamphetamine), gambling – závislost neguje – za jeden den prohrál maximálně 10 000,-

Rozhovor:

14. TČ: Ublížení na zdraví. Má 80 dní do konce trestu.
15. Momentálně si odpykává svůj čtvrtý TČ – první trestný čin za drobné krádeže (trest 9 měsíců, ale tam jsem to nebral jako kriminál), druhý TČ prodal kradený telefon a dostal 8 měsíců, třetího TČ nejvíce lituje – ukradl platební kartu starší paní (lituju toho, že jsem to udělal nevinné a zranitelné ženě) a nyní si odpykává trest za Ublížení na zdraví.
16. Nejvíce lituje, že okradl starou paní o platební kartu, dodnes má výčitky svědomí.
17. V roce 2007 jsem začal užívat pervitin, nejdřív jednou týdně, ale stupňoval jsem to a nakonec jsem jej užíval každý den (šňupal – sniffing)
18. Trápí ho výčitky svědomí, často pláče, ví že má šanci být jiný a chce toho využít; věří na karmu a bojí se, že by se mu to špatné mohlo opět vrátit – chce to odčinit.
19. Program zacházení se mnou nic nedělá a nikam mě neposouvá, protože jsem daleko od společnosti a necítím se tu dobře, mám problém respektovat autority („chápu, proč to všechno takhle je“)
20. Na začátku trestu nad sebou nepřemýšlel, ale postupem času nad sebou čím dál víc přemýšlí – chce se postavit na vlastní nohy a těší se na to, až to dokáže – chce si najít práci.

21. Necítil jsem za své činy žádnou zodpovědnost a měl jsem v hlavě užitek, zodpovědnost pro mě neměla žádný význam – kdybych se tehdy zastavil a popřemýšlel, tak vím, že by se to nestalo, mám problém odložit uspokojení svých potřeb
22. Při činu jsem cítil obrovskou euforii, byl jsem pod vlivem pervitinu.
23. Po trestném činu jsem neměl výčitky svědomí, spáchal něco, za co nebyl potrestaný, ale s odstupem času mu to začalo být líto
24. Chci dělat altruistické činy, svým schopnostem věřím, „vím, že nejsem darebák“
25. Existují lidé, kteří mě motivují ke spáchání TČ (darebáci) – chtějí všechno hned a zadarmo.
26. Je důležité budovat dobro, chci mít děti, protože bych měl konečně pro co žít – vím že bych se dokázal snažit, smyslem života je pro mě rodina.

Data získaná strukturovaným rozhovorem mě informují o přítomnosti faktorů neúplné rodiny, stěhování, experimentování s drogami, absenci hodnot, pocitů samoty, potřeby pozornosti, neuvědomování si sociálních hodnot a norem, potřeba samostatnosti, neuvažování nad důsledky, okamžitá potřeba uspokojení potřeby, potřeba adrenalinu. Při pozorování jsem si poznamenal přítomnost strohých odpovědí v podobě očekávaných a pozitivně hodnocených odpovědí, opakující se vyjádření a zdůrazňování uvědomění si důsledků, potřeba změny životního stylu a potřeba „mít pro co žít“, často vyjádřena přítelkyní, dítětem, rodiči.

12. Diskuze

V této části diplomové práce, je mým úkolem, porovnat mnou získané výsledky s výsledky a tvrzeními z literaturních zdrojů. Mé téma motivace a předpoklad souvislosti diagnózy ADHD/ADD, jako potenciálního spouštěče kriminality a sociálně – patologického jednání potvrzují výzkumy, které jsem uváděl v teoretické části. Myslím si že je zcela evidentní z objektivně pozorovatelných symptomů vyskytujících se u valné většiny lidí s touto diagnózou, že mohou negativně působit v oblasti interpersonálních vztahů, které jsou pro člověka zásadní, co se jeho vývoje a fungování týče. Je jasné, že frustrovaný a odmítaný člověk, bude náchylnější ke vzniku závislostí, nevhodného chování, sebepoškozování a dalších negativních fenoménů. Zoufalý člověk dělá zoufalá a iracionální rozhodnutí a je otázkou, kolik zoufalých lidí hledá své místo a je pouze otázkou času, kdy se rozhodnou pro zoufalé a pravděpodobně sociálně – patologické řešení situace.

Rád bych zmínil poznatek, který mě sdělil můj psychiatr Vachutka. V současné době chybí 400 psychiatrů, aby bylo dosaženo podmínek pro kvalitní a důslednou diagnostiku. Je smutné, že psychiatři denně vyšetří až 60 pacientů, není možné udržet koncentraci pozornosti, aktivní naslouchání, motivaci a pozitivní náladu při dlouhotrvající zátěži. Domnívám se, že to povede pouze ke snahám zjednodušování pracovní náplně, riziku vyhoření, protože jsou na ně kladeny požadavky, které nelze splnit. I psychiatr je pouze člověk, rodič, který musí platit účty, a proto předepsání antidepresiv, které v příbalové informaci varují před zvýšeným rizikem sebevražedných myšlenek, volí jako snadné řešení. Aby toho nebylo málo, musí každých 5 let znovu obhájit diplom, publikovat a navštěvovat důležité konference, poskytující informace, jak správně zamést stopy a redukovat paniku. Problém této společnosti vidím v přehnaném množství regulačních a kontrolních mechanismů, trošku to vypovídá o paranoidní povaze české národnosti a neschopnosti přijmout zodpovědnost. Nekvalitní psychiatrická péče, podle mě zvyšuje pravděpodobnost spáchání trestného činu

Zmíním ještě osobní zkušenost. Při diskuzi s psychiatrem Vachutkou, zaklepal na jeho dveře ordinace muž, který byl v evidentní krizi. Prosil psychiatra, zda by mu neposkytl vyšetření, protože jej odmítli ve fakultní nemocnici v Olomouci a už neví, kde má řešit svůj akutní stav. Vachutka jej musel samozřejmě odmítnout, protože zrovna vyšetřoval mě a v ordinaci na něj čekalo dalších osm lidí, kteří byli objednaní a měli přednost. Omluvil se pánovi a rychle zavřel dveře. Nevím, zda se to zdá pouze mě, ale

považuji situaci za kritickou. Netuším, kde evropské dotace a přebytky státního rozpočtu našly útočiště, ale vím, že to nebylo ve prospěch důležitého a akutního problému české společnosti. Nacházíme se v situaci, kdy podle slov psychiatra s dlouholetou praxí, chybí asi 400 psychiatrů ve zdravotnictví, takže jsou nuceni odmítat zoufalé lidi v zoufalých situacích. Na primární prevenci, je dle mého názoru příliš pozdě, musíme nejdřív zajistit dostatečnou péči pro již existující deficity a snížit tak riziko vzniku sociálně patologických jevů.

13. Závěry

Nejsem si jistý pravdivostí a výpovědní hodnotou informací o situaci od lidí, kteří jsou umístěni na okraji společnosti a čelí výrazným omezením a dalším sankcím. Jejich názory a postoje hodnotí odborníci, kteří neznají motivační, vývojový, kulturní, osobnostní ani sociální kontext pachatele trestné činu, a proto jsou nuceni vypovídat, s ohledem na potencionální výhody obecně uznávaných, očekávaných a pozitivně hodnocených odpovědí i názorů, i když to tak necítí. Skutečnost, že se denně pohybují pod permanentním dohledem, bez nároku na intimitu a naplnění základních potřeb, výrazně snižuje důvěru a potřebu komunikace s lidmi z vnějšího prostředí. Proto je důležité brát v potaz tyto skutečnosti a přistupovat k získaným informacím se zdravým a „selským“ rozumem.

Na základě prezentovaných výsledků názorové škály, téměř 52% dotázaných hodnotí spáchanou trestnou činnost jako nesprávnou. Může se jednat právě o odpověď motivovanou očekáváním odborníků, kterou pozitivně hodnotí a jedinci tak mohou vzniknout výhody. Toto vyjádření mě informuje o schopnosti sebereflexe, přítomnosti prožívané lítosti a schopnosti přijetí zodpovědnosti, na základě uvědomění si, že jsem někoho poškodil, „a to se nemá“.

Zbytečnost spáchaného činu vyjadřuje 46,4%, zdůrazňuji, že jsem kategorii nespécifikoval, zda se jedná o zbytečnost pro společnost nebo pro jedince. Většinové zastoupení očekávané odpovědi mě informuje, že odsouzení položku hodnotili ve smyslu nutnosti vs. zbytečnosti pro společnost a v zájmu své vytříbené sebe - reflexní schopnosti, tak volili kladně hodnocenou odpověď. V ideálním případě by 100% vězňů odpovědělo alternativou nutný, protože se nacházeli v situaci, kdy vyhodnotili jednání jako nutné, a proto jej uskutečnili. Předpokládám, že primárním motivačním mechanismem u každého trestného činu je snížení vnitřní tenze, kterou chce jedinec okamžitě ventilovat.

Polovina respondentů si uvědomuje, že trestnou činností poškodili jedince i společnost. Opět, žádné překvapení v důsledku této odpovědi. Zarazilo mě zastoupení 18% odsouzených, kteří na otázku o důsledku trestné činnosti nebyli schopni odpovědět pozitivním ani negativním způsobem. Může se jednat o přítomnost antisociální poruchy osobnosti, nedostatečně rozvinuté schopnosti empatie či neochoty projevit názor a nad otázkou kriticky uvažovat.

Zajímavá je shoda v postojích, vyjadřujících přítomnost pocitů viny a vnitřního uspokojení vlivem spáchané trestné činnosti. V této položce došlo k relativní shodě pohybující se v okolí 50% (přibližně 28 vězňů). Vyjádřili přítomnost pocitů viny a nepřítomnost vnitřního uspokojení. Informuje mě to o shodě v položkách, zjišťujících podobnou a související skutečnost a je pro mě důkazem, že si respondenti položky pročetli a existuje určitá míra pravděpodobnosti, že nad nimi aktivně a kriticky uvažovali.

Uložený trest vnímá, 73% vězňů jako nespravedlivý. Příští výzkumný záměr, bych orientoval na zjištění důvodů vnímání nespravedlnosti trestu. Zajímá mě tak s ohledem na 41,1% odpovědí, které hodnotí soudem uložený trest odnětí svobody jako mírný. Navíc 12,5% dotázaných na položku přísnost/mírnost trestu neměla odpověď. Znepokojující je absence názoru v otázce trestu, který člověka na určitou dobu zcela izoluje. Jako první mě napadla potencionální přítomnost mentální retardace v případě, že by odsouzení nad testem opravdu kriticky uvažovali.

Procentuální shoda četnosti panuje mezi zástupci, kteří zaujímají opačný postoj v položce o lidské důstojnosti. V tabulce 26,8% respondentů zaujímá názor, že ve vězení nepřicházejí o lidskou důstojnost. Stejný počet (15 vězňů; 26,8%) považuje trest za situaci, kdy nedochází k respektování důstojnosti člověka. Dle mého názoru se jedná o rozdíly, vzniklé vlivem rozdílů v procesu socializace, který se rozvíjí v závislosti na rodinném zázemí, kulturním a sociálním kontextu. Podobně definovaná otázka informující o pocitech zahanbení člověka trestem odnětí svobody udává rozdílná zjištění. Udává, že 45% ve výkonu trestu, necítí pocity zahanbení, což může zároveň vyjadřovat absenci lítosti a sociální citlivosti. Mé očekávání negativního hodnocení aspektu zahanbení, který svým významem kopíruje kvalitu lidské důstojnosti, podává odlišná zjištění.

Data získaná strukturovaným rozhovorem mě informují o přítomnosti faktorů neúplné rodiny, stěhování, experimentování s drogami, absenci hodnot, pocitů samoty, potřeby pozornosti, neuvědomování si sociálních hodnot a norem, potřeba samostatnosti, neuvážování nad důsledky, okamžitá potřeba uspokojení potřeby, potřeba adrenalinu. Při pozorování jsem si poznamenal přítomnost strohých odpovědí v podobě očekávaných a pozitivně hodnocených odpovědí, opakující se vyjádření a zdůrazňování uvědomění si důsledků, potřeba změny životního stylu a potřeba „mít pro co žít“, často vyjádřena přítelkyní, dítětem, rodiči.

14. Souhrn

Diplomová práce je shrnutím mnou zjištěných informací, podložených literárními zdroji a výzkumnou činností. Na základě předložených informací si utvářím obraz o motivaci kriminální činnosti, závislé na mnoha faktorech. V teoretické části jsem se zaměřil na data o motivačních teoriích, morálních a etických skutečnostech, kriminálních teoriích a souvislostech přítomnosti diagnózy ADHD/ADD, kterou považuji za významný spouštěč kriminálního chování.

Během procesu analýzy teoretických informací, přítomností ve vězeňském zařízení, osobním interpersonálním kontaktem s odsouzenými a introspektivně pozorovanou zkušeností, jsem vytvořil řadu předpokladů a vytyčil si své budoucí oblasti zájmu.

Předpokládám, že vzniku kriminálního chování, předchází řada faktorů. Klíčový faktor, který plní efektivní sebe - regulační funkci, ale je omezen přítomností deficitní poruchy pozornosti, redukující funkčnost asociačních a exekutivních mechanismů. Problematické je, dle mého názoru, selektivní zaměření pozornosti na vnitřní obsahy, v podobě katastrofických reprezentací proroctví, které snižuje víru ve vlastní schopnosti a jejich praktické využití. Tyto vnitřní reprezentace vznikají automaticky a projevují se v podobných situacích. Jejich zdroj vidím ve vývojovém procesu socializace, jehož předpokladem je působení rodiny, vrstevníků, autorit, institucí a dalších činitelů, kterým jedinec přikládá význam. Možnosti řešení vidím ve spolupůsobení kontrolované farmakoterapie stimulancii a kognitivně – behaviorální terapií, redukující riziko vzniku závislosti na zvýšené produkci dopaminu a následné vzdělávání jedince v oblastech adaptivních forem zvládnání frustrace a efektivních způsobů prosociálního chování, zvyšující pravděpodobnost přijetí a poskytnutí pozitivní zpětné vazby od sociálního okolí. V současné době se v České Republice léčí porucha pozornosti například Ritalinem, který se rychle uvolňuje a působí pouze po dobu 4 hodin a zvyšuje tak riziko vzniku závislosti. Mnohem šetrnější je lék Concerta (methylfenidát) s postupným uvolňováním, což je, dle mého názoru, záruka redukování závislostního potenciálu. Další alternativy jsem našel v medikaci, užívané především v USA a to: Adderall nebo Vyvanse, fungující na stejném principu, ale prostřednictvím jiné účinné látky a jiným mechanismem uvolňování látky během dne.

Předpokládám, že by se uplatněním tohoto postupu docílilo snížení motivace k páčání trestné činnosti vlivem zvýšení sociální kompetence jedince, čímž by došlo k

navýšení efektivity sociálního a profesního uplatnění. Myslím si, že člověk, který dokáže běžně fungovat v sociálním prostředí, bude pociťovat vyšší sebevědomí, nebude mít tendenci páchat sociálně – patologické činy.

Citovaná literatura

- Azenbacher, A. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: Zvon.
- Baltes, P., Lindenberger, U., & Staudinger, U. (2006). *Life span theory in developmental psychology*.
- Baltes, P., Reese, H., & Lipsitt, L. (1980). Lifespan Developmental Psychology. *Annual Review of Psychology*, stránky 65-110.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice-Hall.
- Blatný, M. (2010). *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada Publishing.
- Blecha, I. (1998). *Filosofický slovník. 1. vyd.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc.
- Brichcín, M. (1999). *Vůle a sebekontrola. Teorie, metody, experimenty*. Praha: Karolinum.
- Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Cakirpaloglu, P., & Šmahaj, J. (2015). *Význam motivace v pojetí osobnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Carver, C. S., & Scheier, M. F. (1981). *Attention and self-regulation: A control - theory approach to human behavior*. New York: Springer-Verlag.
- Čabalová, L., Miovský, M., Kalina, K., & Šťastná, L. (2015). *Význam diferenciální diagnostiky poruch osobnosti u pacientů s ADHD v léčbě závislosti*. Získáno 14. 02 2017, z Česká a slovenská Psychiatrie:
http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2015_2_99_107.pdf
- Čáp, J., & Mareš, J. (2001). *Psychologie pro učitele. 1. vyd.* Praha: Portál.
- Čapek, R. (2015). *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada Publishing.
- Čírtková, L. (2013). *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Čírtková, L. (1998). *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion.
- Damon, W., & Lerner, R. (2006). *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Duševní poruchy a poruchy chování: popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka: mezinárodní klasifikace nemocí - 10. revize. 3. vyd. .* (2006). Praha: Psychiatrické centrum.

- Gestsdottir, S., Bowers, E., Von Eye, A., Napolitano, M. C., & Lerner, R. M. (2010, červenec). Intentional self regulation in middle adolescence: The emerging role of loss-based selection in positive youth development. *Journal of Youth and Adolescence*, pp. 764-782.
- Gillnerová, I., Kebza, V., & Rymeš, M. (2011). *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada Publishing.
- Goetz, M., & Uhlíková, P. (2009). *ADHD porucha pozornosti s hyperaktivitou: příručka pro starostlivé rodiče a zodpovědné učitele*. 1. vyd. Praha: Galén.
- Hass, A. (1999). *Morální inteligence: jak rozvíjet a kultivovat dobro v nás*. Praha: Columbus.
- Heidbrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál.
- Homola, M. (1969). *Otázky motivace v psychologii*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Koukolník, F., & Drtinová, J. (2006). *Vzpouza deprivantů. nové, přepracované vydání*. Praha: Galén.
- Lindsay, G., Koene, C., Ovreeide, H., & Lang, F. (2010). *Etika pro evropské psychology*. Praha: Hogrefe – Testcentrum.
- Matoušková, I. (2013). *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada Publishing.
- Millová, K. (4. 3 2009). *Analýza některých současných teorií celoživotního vývoje*. Získáno 22. Leden 2017, z Elektronický časopis ČMPS : <http://e-psycholog.eu/pdf/millova.pdf>.
- Munden, A., & Arcelus, J. (2006). *Poruchy pozornosti a hyperaktivita*. 2. vyd. Praha: Portál.
- Nakonečný, M. (2014). *Motivace chování*. Praha: Triton.
- Nakonečný, M. (2004). *Psychologie téměř pro každého*. 1. vyd. Praha: Academia.
- Piaget, J., & Inhelderová, B. (2014). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- Prudký, L. (2004). *Hodnoty a normy v české společnosti – stav a vývoj v posledních letech*. Praha: Cerm.
- Sandel, M. (2010). *J. Justice: what's the right thing to do?. 1st pbk. ed.* New York: Farrar, Straus and Giroux.
- SVATOŠ, R., & KŘÍHA, J. (2014). "Hate crimes". *II. kriminologické dny* (stránky 24-33). České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- Škoda, J., & Doulík, P. (2011). *Psychodidaktika* 1. vyd. . Praha: Grada Publishing.

Vězeňská, s. (2012). *Vězeňská služba České republiky*. Získáno 22. 01. 2017, z Vězeňská služba České republiky: <http://vscr.cz/veznice-kurim-46>

Výrost, J., & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie, 2. přepracované a rozšířené vydání*. Praha: Grada Publishing.

ABSTRAKT

Jméno a příjmení: **Bc. Jan Králíček**

Studijní obor: **Magisterské jednooborové studium psychologie - prezenční**

Vedoucí diplomové práce: **PhDr. Jiří Popelka**

Počet stran:

Název diplomové bakalářské práce: **Motivace spáchání trestného činu**

Diplomová práce charakterizuje základní mechanismy, které se spolupodílí na vzniku trestného činu a mohli by předpovídat vznik kriminálního chování u konkrétního jedince. V teoretické části informuje o motivaci, morálce, etice, kriminálních teoriích a diagnóze ADHD/ADD.

Empirická část obsahuje kvalitativně orientovaná výzkumná data, získaná metodou názorové/postojové škály od jedinců, umístěných ve věznici v Kuřimi. Autor získaná data strukturuje a nachází potencionální souvislosti a vysvětlení, za přítomnosti introspektivního pozorování a existence podobné zkušenosti.

Klíčová slova: Sociální patologie

Motivace

ADHD/ADD

Morálka

Etika

Abstract

The motivation of committing a crime

The diploma thesis describes the basic mechanisms that participate in the origins of criminal offense and could predict the birth of criminal behavior of particular individual. The theoretical part informs about motivation, morals, ethics, criminal theories and diagnosis of ADHD / ADD.

Empirical part contains qualitatively oriented research data obtained by opinion / attitude scale methods of individuals located in Kuřim prison. The author structures collected data and finds potential context and explanation under the introspective observation and existence of similar experience.

Key words: **Social pathology**

Motivation

ADHD/ADD

Morality

Ethics

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. KRÁLÍČEK Jan	Hegerova 902, Polička - Horní Předměstí	F150437

TÉMA ČESKY:

Motivace spáchání trestného činu

TÉMA ANGLICKY:

The motivation of committing

VEDOUcí PRÁCE:

PhDr. Jiří Popelka - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Rešerše a studium literatury z oblasti motivace a trestního zákoníku.

Sepsání teoretické části práce se zřetelem na delikvenci, agresivní jednání, trestný čin, osobnost vězně.

Příprava a realizace výzkumného designu:

a) vymezení problému, formulování cílů a výzkumných otázek

b) určení vzorku výzkumu (vězni - muži), sběr dat

c) kvalitativní analýza, srovnání dat

d) porovnání teoretických předpokladů s výsledky výzkumu, interpretace výsledků, diskuse, závěr a souhrn

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Radková, L. (2012). Jak se mluví za zdmi českých věznic. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě.

Poněšický, J. (2010). Agrese, násilí a psychologie moci. Praha: Triton.

Hatala, V. (1968). Motiv a trestný čin. Bratislava.

Otakar, J. (2014). Jak vydržet vazbu aneb čtení pro všechny, které tento osud potká. Praha: Pendulum

Matoušek, O. (1993). Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství.

Jelínek, J. (2012). Poškozený a oběť trestného činu z trestně právního a kriminologického pohledu. Praha: Leges.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum: